

MB

194.657

Örláng füzetek 9. szám

A Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány
lapjának melléklete

**BEETHOVEN
BRUNSZVIK TERÉZ
NAPLÓIBAN**

A feljegyzéseket sajtó alá rendezte,
a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta:

HORNYÁK MÁRIA

Martonvásár
2004

Órláng füzetek 9.
A Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány
lapjának melléklete

BEETHOVEN
BRUNSZVIK TERÉZ
NAPLÓIBAN

A naplófeljegyzéseket sajtó alá rendezte,
a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta

HORNYÁK MÁRIA

Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány
M a r t o n v á s á r
2 0 0 4

**A kiadvány az OTKA támogatásával,
a T 038 109 kutatási téma keretében készült**

**A naplórészleteket németből fordította
Dancsecs Zsuzsanna**

**A fordítást ellenőrizte
Soós István**

Minden jog fenntartva!

Országos Széchényi Könyvtár

ISBN 963 216 484 9

Barnaföldi Gábor Archívum

Készült Risograph digitális sokszorosítón

Tartalom

Bevezetés (5)

Hornyák Mária:

A naplóiró Brunszvik Teréz és Beethoven (7)

Brunszvik Teréz emlékirataiból (21)

Brunszvik Teréz naplói (részletek) (24)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Bevezetés

Brunszvik Teréz, a nagy naplóíró és szorgalmas levelező gazdag irathagyatékot hagyott ránk, kései utódokra: jelképes levelesládáját, óvodai irattárát, végül de nem utolsósorban a naplóit, és írásai révén élményeit, gondolatait, tapasztalatait. Nem pusztán a maga szórakoztatására jegyzetelt, hanem azoknak a szellemi-lelki gyarapodására, akik a sorait egyszer majd olvasni fogják. Tervezte, hogy a naplók használatát megkönnyítendő, ő maga kivonatolja azokat, erről azonban gyengülő látása és köszvényes keze miatt le kellett mondania.

Az óriási feljegyzésanyag megjelentetését Czeke Marianne kezdte el, aki 1938-ban az első 5-6 év (1808-1813) naplótermését egy vaskos kötetben közreadta: egy az egyben, szöveg- és betűszerinti hűséggel. Mivel a naplók német és francia nyelvűek, terjedelmes bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel próbálta kárpótolni a hazai olvasókat. A naplókiadás tervezett folytatását azonban pénzhiány, a háború kitörése és Czeke halála (1942) megakadályozta.

A hagyaték közkinccsé tételének ügye 1994-ben került ismét terítékre. Az évben kelt ugyanis életre a Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány, amely immár egy évtizedes múlta tekint vissza. Alapítványunk elsődleges célja a naplókiadás folytatása, ez a vállalkozás azonban gyors sikerrel nem kecsegtet. A nehezen kiböngészhető német, francia és angol szövegek számítógépre vitele, az ellenőrzött olvasat fordítása, a lektorálás és a jegyzetek összeállítása hallatlanul idő-, és pénzigényes feladat-együttes. Ennek ellenére eddig számítógépre került 15 naplókötet, amelyek nagyobb részének már a fordítása is elkészült.

Első látványos eredményünk a „Magyarország, Veled az Isten!” című kötet, amely 1999-ben Argumentum Kiadó gondozásában jelent meg. Ezzel a forráskiadvánnyal Brunszvik Teréznek az 1848/1849-es évi

naplófeljegyzéseit sikerült bejuttatnunk a történeti kutatás vérkeringésébe, amint azt számos, azóta megjelent könyv hivatkozásai is jelzik.

A Brunszvik Teréz-i irathagyaték kiterjedtsége (és az anyagiak szűkös volta) miatt már Czeke Marianne idejében felvetődött a „tematikus” naplókötetek kiadásának ötlete, az 1938. évi kötetet ugyanis egy, a pedagógiai feljegyzésekből szemelvényezett összeállítás követte volna. Ilyen tematikus köteteket Alapítványunk is tervez. Annál is inkább, mivel az óvodaügyi feljegyzések, a nőneveléssel kapcsolatos szövegek, a Teréz hitéletét bemutató naplórészek, a külföldi úti jegyzetek, vagy a naplóíró vélekedése a koráról, kortársairól, Európáról mind-mind olyan kérdések, amelyek anyaga külön kötetekbe rendezve is érdeklődésre tarthat számot.

A tematikus kötetek összeállítása a teljes naplóhagyaték áttanulmányozását feltételezi. Ezért is gondoltunk arra, hogy még e munka végbefejezése előtt egy-egy kisebb összeállítást a szárnyára bocsátunk, jelétül annak, hogy „vagyunk”, és változatlanul szorgoskodunk. A „Brunszip Teréz és kortársai” sorozatunk lényegében a „Brunszip Teréz, Teleki Blanka és De Gérandóné Teleki Emma Kossuth Lajosról” [Martonvásár, 2001. Őrláng füzetek 7.] című kiadvánnyal indult, amely egyebek mellett Teréznek a Kossuthal kapcsolatos feljegyzéseit tartalmazza.

A jelen munka összeállítóját, lévén Brunszip Teréz biográfusa, elsősorban nem Beethoven, hanem maga a naplóíró érdekli. Hosszú élete során Teréz grófnő kapcsolatba került számos híres hazai és külföldi kortársával, akikről a naplóiban is megemlékezett. Ezek egyike volt Ludwig van Beethoven.

Kiadványunk célja, hogy végre együtt lássuk, illetve láttassuk Teréz naplóinak azokat a sorait és bekezdéseit, amelyekben a halhatatlan zenei gényusz neve előfordul, illetve amelyek ilyen vagy olyan módon, de róla (is) szólnak.

Martonvásár, 2004 júliusa

HORNYÁK MÁRIA

A naplóíró Brunsvik Teréz és Beethoven

A „kéthetes” Beethoven-tanítvány,¹ akit a zeneköltő a neki címzett egyetlen ismert levelében „Tisztelt, nagyon Tisztelt Teréz!”-nek szólított.² Ő volt Brunsvik Jozefin³ és Beethoven szerelmi kapcsolatának egyik tanúja, aki vallván, hogy „hallgatni arany”, húga titkait a haláláig megőrizte. Arról viszont mindig szívesen mesélt, hogy zongoraórákat vett a Mestertől, és meghatottan emlékezett vissza azokra az időkre, amikor ő is tagja lehetett Beethoven „meghitt szellemi környezetének.”⁴

‘Luigi’, azaz ‘Louis’ neve a ‘szenvedelmes’ naplóíró Teréz feljegyzéseiben is fel-felbukkan. E naplórészek felett először Czeke Marianne⁵ tartott szemlét, aki De Gérandoné Teleki Irén grófnőnek⁶ a jóvoltából elsőként tanulmányozhatta át a kalandos sorsú hagyatékot. Czekétől tudjuk, hogy a kiadó, azaz a Magyar Történelmi Társulat nem kis részben azért döntött az 1808-1813 közötti naplók közreadása, mégpedig a csonkítatlan közreadása mellett⁷, hogy így módon „a Brunsvik

¹ Ld. Hornyák Mária: Beethoven, Brunsvikok, Martonvásár. Martonvásár, 1993. 71.p.

² u.o. 131-132.p.

³ Brunsvik Jozefin grófnő (1779-1821): 1799-től Joseph Deym gróf felesége (1804-től özvegye), 1810-től pedig az észt Christoph Stackelberg báró felesége, akitől 1814-től különváltan él. Első házasságából négy (Viktória, Frigyes, Károly, Jozefin), a másodikból három gyermeke (Mária Laura, Theophile, Minona) született. Mint Beethoven tanítványa, műzsája és „Egyedüli Kedvese” ismert.

⁴ Ld. a 61.sz. idézetet!

⁵ Czeke Marianne dr. (1873-1942): irodalomtörténész, az Egyetemi Könyvtár tudományos munkatársa, kiváló Brunsvik Teréz-kutató.

⁶ De Gerando Attiláné Teleki Irén grófnő (1859-1937): Teréz kisebbik húgának, Teleki Imréné Brunsvik Karolinának az unokája. (Apja: gróf Teleki Miksa, anyja: Tatár Mária.) Unokatestvéréhez ment férjhez, aki Teleki Emma és De Gerando Agost házasságából született. Teréz Pálfalván (ma: Paulesti, Szatmárnémeti mellett) őrzött naplóhagyatékát ő adta el a Fővárosi (ma: Szabó Ervin) Könyvtárnak.

⁷ Ld. Brunsvik Teréz grófnő naplói és feljegyzései. Szerk., bevez.: Czeke Marianne. 1.köt. Bp. 1938. CCCCL., 447.p. [A továbbiakban: CZN]

Teréz ezen időbeli lelki életének megismerésére irányuló internacionális érdeklődést” is kielégíthessék.⁸ Ekkoriban ugyanis még számos kutató Terézben látta a titokzatos nőalakot, akit Beethoven egy levelében „Halhatatlan Kedvesem”-nek szólított.⁹

Ennél a címzés nélküli, és hiányos dátumú, ceruzával írt szerelmeslevélnél álljunk meg egy kicsit, hiszen ezt a zeneköltő sok nőismerőssel kapcsolatba hozták. (Köztük a Brunszvik nővérek unokatestvérével, Giulietta Guicciardival is, akinek a cisz-moll, azaz Holdfény-szonáta (op.27. No.2.) ajánlása szól.)¹⁰ Ez a világirodalom egyik legtöbb port felvert episztolája, amely Beethoven halálának (1827. március 26.) másnapján került elő egy titkos fiókból, ahol a zeneköltő híres heiligenstadti végrendelete és két női miniatűr arckép társaságában lappangott. Három részből áll (ezért sokáig három külön levélnek tartották), Beethoven ugyanis egy bizonyos július 6-án, reggel kezdte írni, majd este folytatta, és csak másnap tett a végére pontot. Időközben a kutatás a levél keletkezésének évét (1812) és helyét (a cseh Teplitz) kiderítette, a címzett kiléte azonban még most, 2004-ben sem biztos.¹¹

A Beethoven halálának centenáriuma (1927) körüli években a feltelezett „Halhatatlan Kedves”-ek sorában Brunszvik Teréz még előkelő helyen szerepelt,¹² ezért tűnt oly ígéretes forrásnak az említett levél megírása körüli idők naplótermése. A kiadvány azonban a fenti kérdés kutatóinak csalódást okozott, hiszen a 400 oldalas szövegben csupán két ártatlan utalás történik a zeneköltőre, illetve a művészetére.¹³

Tegyük hozzá: a kutatók az 1813 után keletkezett naplókval sem mentek volna sokra! Mindezt már Czeke Marianne is tudta, aki a hagyatéék egészének ismeretében jutott arra a felfedezésre, hogy Beethoven nem

⁸ CZN V-VI.p.

⁹ Beethoven. Der Brief an die Unsterbliche Geliebte. (Faksimile) Hrsg.: Sieghard Brandenburg. Bonn, 1986. Magyarul ld. Hornyák i.m. (1993). 79-82.p.

¹⁰ Guicciardi, Giulietta grófnő (1784-1856): Teréz nagynénjének, Brunszvik Zsuzsannának a lánya. Ő is zongoraleckéket vett Beethovontól, akinek a kacér szépség megtetszett. Giulietta azonban 1803-ban feleségül ment Robert Gallenberg grófhhoz, a dilettáns ballet komponistához. 1822-ig Nápolyban, utána Bécsben éltek.

¹¹ A kutatók az Antonie Brentano- és a Jozefin-hipotézist valószínűsítik. (Goldschmidt, Harry: Um die Unsterbliche Geliebte. Eine Bestandsaufnahme. Leipzig, 1977.)

¹² Jórészt az amerikai A.W. Thayernek köszönhetően, aki állítását nagy összefoglalójában (Ludwig van Beethovens Leben. Bd. 1-3. Berlin, 1866-1879) nem kis részben pest-budai pletykákra alapozta. Erről bővebben ld. Hornyák i.m. (1993) 79-90.p.

¹³ Ld. az 1. és 2. sz. idézetet!

Terézbe, hanem a hűgába, Jozefinbe volt szenvedélyesen szerelmes. Ezt a gondolatot először La Mara¹⁴ pendítette meg, felfedezése azonban 1920-ban nem keltett különösebb visszhangot.¹⁵ A német író nő feltevése „bizonyos családi iratokra” épült, Czeke viszont a Jozefin-hipotézis mellett már Teréz egész sor feljegyzését tudta felsorakoztatni Romain Rollandnak¹⁶, akivel 1927-1929 között levelezést folytatott.¹⁷

A francia író a beethoveni életmű egészét feltáró könyvsorozatán dolgozott, amikor magyar kutatótársa jóvoltából bepillantást nyert Teréz naplóiba. „Egy pont felől tehát bizonyosak vagyunk: Jozefin és Beethoven között kölcsönös szerelem volt, sőt, komolyan szóba kerülhetett a házasság. Ez nagy értékű történelmi lelemény. Magának köszönhető – La Mara után, aki nyomon volt” – írja 1928. december 9-én Czekének.¹⁸ Rolland azonban, aki egyszer már tévedett,¹⁹ most túlon túl óvatos, és Czekét is arra inti, hogy majd csak további bizonyítékok birtokában foglaljon állást. Ezeknek a bizonyítékoknak az előkerülését azonban ők már nem érthették meg, mivel 1944-ben (Czeke Marianne halála után két évvel) Romain Rolland is elhunyt. Ám a világ 1957-ben megismerhette Beethoven Brunszvik Jozefinnek szóló 13 szerelmes levelét, továbbá az asszony néhány válaszfogalmazványát, és egy általa kimásolt részletet Beethoven naplójából, s mindezek fényében kettejük szenvedélyes szerelmi kapcsolata bizonyítást nyert.²⁰ (Az előkerült levelek száma később 14-re szaporodott.)²¹

¹⁴ La Mara [igazi nevén: Marie Lipsius] (1837-1927): német zenei író nő. Az első Beethoven-könyvében [Beethovens Unsterbliche Geliebte. Das Geheimnis der Gräfin Therese Brunszik und ihre Memoiren (Leipzig, 1909)] ő adta ki elsőként Teréz emlékiratait.

¹⁵ La Mara [Marie Lipsius]: Beethoven und die Brunszviks. Leipzig, 1920. 91.p.

¹⁶ Rolland, Romain (1866-1944): francia író, zenetörténész. Beethovennel kapcsolatos fő műve: Beethoven. Les grandes époques créatrices. Tom 1-7. (1928-1944). Brunszvik nővérekről elsősorban „Az Eroicától az Appassionatáig” c. első kötetben ír.

¹⁷ Ld. Sáfár Györgyi: Lettres de Romain Rolland à Marianne Czeke dans la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie. Romain Rolland levelei Czeke Mariannéhoz a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1968. (Az MTA Könyvtárának közleményei 48.)

¹⁸ U.o. 175-176.p.

¹⁹ T. i. a számos nyelvre lefordított, s csak franciául húsznál több kiadást megért „kis” könyvében (Vic de Beethoven. Paris, 1903) még ő is a Teréz-hipotézis osztotta.

²⁰ A levelek hasonmás kiadását ld. Beethoven Dreizehn unbekannte Briefe an Josephine Gräfin Deym geb. v[on] Brunszik. (Facsimile) Einführung und Übertragung von Joseph Schmidt-Görg. Aufl. I. 1957. Magyar ld. Hornyák i.m. (1993) 120-131.p.

²¹ Ld. Schmidt-Görg, Joseph: Neue Schriftstücke zu Beethoven und Josephine Gräfin Deym = Beethoven-Jahrbuch 6(1965/68) Bonn, 1969. 205-208.p.

Brunszvik Jozefinről 1983-ban Marie-Elisabeth Tellenbach írt könyvet.²² Szerinte Jozefin egyedülálló szerepet töltött be a nagy zenei génusz életében, akihez (anyját leszámítva) egyetlen más nő sem állt olyan közel, mint ő. És egyetlen más nő sem volt akkora hatással az életére és alkotótevékenységére, mint Jozefin, akit ő a „Mindenének”, a „Boldogságának”, az „Egyedüli Kedvesének” nevezett.²³

Mint említettük, Czeke Mariannet és Romain Rollandot a Halhatatlan Kedves-hipotézis miatt érdekelték Brunszvik Teréz naplóhagyatékának Beethovennel kapcsolatos részletei, amelyek egyértelműen Jozefin irányába mutattak. Tellenbach viszont, aki szintén igen sokat hivatkozik a naplókra, hősnoje, Jozefin minél alaposabb megismerése céljából tanulmányozta át Teréz iratait, tudván, hogy a két nővér sorsa mennyire összefonódott. A fontosnak ítélt idézeteket azután Czeke is és Tellenbach is „képbe helyezték”, s azokkal többé nem foglalkoztak. E füzet viszont Teréz feljegyzéseit helyezi a középpontba.

Meg kell említenünk, hogy erre már Czeke Marianne is tett egy halvány kísérletet. A Zene című lap négy folytatásban közölte azt az összeállítást, amelynek első része Brunszvik Teréz zenei tanulmányairól szól, felsorolva a rendkívüli muzikalitását bizonyító fontosabb irodalmat. Ezt követik Teréz általános zenei reflexiói, a Beethovenre vonatkozó feljegyzések, végül az egyéb zeneköltők, zenekedvelők, zenepedagógusok említései. Czeke azonban csak 14 Beethovennel kapcsolatos naplórészletet említ, s (bizonyára helyhiány miatt) ezek egy részét is megkurtítja.²⁴

Az általunk bemutatandó naplóidézetek előszámlálása előtt, a ráhangolódást elősegítendő közöljük Brunszvik Teréz emlékiratainak Beethovennel kapcsolatos részét,²⁵ amely 1799 májusára vezet vissza bennünket. A színhely: Bécs, a zenei metropolis, ahol a 24 éves Teréz és a 20 éves Jozefin anyjuk kíséretében felkeresték a Mestert. Teréz idézett sorainak érdekessége, hogy - reá nem jellemző módon - mennyire ő, és csakis ő áll elbeszélése középpontjában. Mintha a húga ott se lett volna... Teréz a memoárjait kiadásra szánta, és remélte, hogy erre még az ő életében sor kerül, nagyon valószínű tehát, hogy Jozefinről azért nem szólt bővebben,

²² Tellenbach, Marie-Elisabeth: Beethoven und seine „unsterbliche Geliebte” Josephine Brunswick. Ihr Schicksal und der Einfluss auf Beethovens Werk. Zürich, 1983.

²³ E megszólításokat Beethovenról idézzük. Ld. Hornyák i.m. (1993) 45-46., 120-128.p.

²⁴ Czeke Marianne: Brunsvik Teréz = A Zene 13(1931-1932) 161-164., 197-199., 212-214., 248-250.p.

²⁵ Ld. a 14.sz. jegyzetet!

mivel korán elhunyt hűgára az 1840-es évek Pest-Budáján már kevesen emlékeztek, ő pedig azt akarta, hogy ez (legalább is egyelőre) így maradjon.

Amint arra Teréz emlékiratai is utalnak, 1799 júniusában, vagyis pár héttel a Beethovennel való megismerkedésük után, Jozefint az anyja feleségül kényszeríti az idősödő, ám jó partinak tűnő Joseph Deym grófhhoz.²⁶ Ezt követően ő Bécsbe kerül, míg testvérei többnyire Budán vagy Martonvásáron tartózkodnak. A következő évtizedben a „kedves”, az „isteni”, a „szeretetre méltó” Beethovenról gyakran esik szó a Brunszvikok levelezésében.²⁷ Ezzel ellentétben Teréz feljegyzéseiben, jöllehet a többé-kevésbé rendszeres naplóvezetést 1809-ben elkezdte, a nagy barátjukat említő első idézet 1811-ből való.

1811 tavasza... 12 év telt el a nővérek és Beethoven megismerkedésének felhőtlen napjai óta, és előszámlálni is nehéz, hogy közben mi minden történt! 1804-ben Jozefin, aki a negyedik gyermekét várta, megözyegyült. Az egyébként is törekeny asszony, akire anyagi helyzetük ziláltsága is rászakadt, összeroppant.

Beethovennel fél év múlva került szorosabb kapcsolatba. Még a házasság gondolata is felmerült közöttük. Szerelmük azonban sohasem volt felhőtlenül boldog. A titkolózás és a család beavatkozási kísérletei Jozefint nagyon megviselték. Az egyik oldalon az őt imádó férfi, mellesleg rajongott zseni, a másikon az erkölcs, a társadalmi konvenciók, a család hírneve és a négy gyermekkel kapcsolatos anyai kötelességek. Deym halála után ő lett a gyermekek gyámja, s ezt a jogát egy rangon

²⁶ Deym, Joseph gróf (1852-1804): az ősi Deym von Stritz cseh nemesi (1730-tól: grófi) család tagja. Katonai pályáját egy párbajvétség keresztbe törte. Hollandiába menekült, ahol megélhetését viaszképek készítésével biztosította. 1773-ban Nápolyba került, ahol a királynő, Mária Karolina a kegyeibe fogadta. (Szabadkőműves volt, akiket a királynő támogatott.) Deym engedélyt kapott arra is, hogy a királyi gyűjtemények antik műkin-cseiről gipszlevonatot készítsen. Bécsbe visszatérve (Müller álnéven) a szobormásolatokból és eredeti antik műtárgyakból műcsarnokot nyitott. Gyűjteményét 1798-ban reprezentatív új épületbe költöztette; ez lett Bécs egyik nevezetessége. Deym pedig elnyerte az „udvari modellkészítő és szobrász” címet és a kamarási rangot.

²⁷ Ld. Goldschmidt, Harry: Beethoven in neuen Brunsvik-Briefen = Beethoven-Jahrbuch 9(1977/77) Bonn, 1977. 97-146.; Schmidt-Görg, Joseph: Neue Briefe und Schriftstücke aus der Familie Brunsvik = Beethoven-Jahrbuch 2(1955/56) Bonn, 1956. 11-23.p.

aluli házassággal eljátszotta volna.²⁸ Csoda-e hát, hogy a Beethovennel való szakítás mellett döntött?

Teréz és Jozefin 1808 augusztusától közel egy évig külföldön voltak. Ez az út mindkettőjük további sorsát meghatározta. A svájci pedagógiai zseninél, Pestalozzinál²⁹ tett látogatásukat követően, Teréz, egy isten-élménye során igent mond felismert hivatására, a szellemi anyaságra.³⁰ Jozefin viszont megismeri leendő második férjét, a Pestalozzi tanítvány bárót, az észt Stackelberget, akihez azért megy hozzá, mert benne látja fiai ideális gyámját. Döntése azonban nagyon elhibázottnak bizonyul, Teréz pedig, aki nevelőintézetéről álmodozik, hamar rádöbben, hogy őt a „rászoruló gyermekek” húga családjában várják. Ezt követően, grófnő léteire egészen 1816 őszéig, egyhuzamban náluk szolgál. Ezekben az években a naplóíró és Stackelbergék élete szorosan összefonódik.

Teréz 1810-ben a Jozefinék által bérelt morvaországi birtokra, Wittschapba kerül, ahol a Deym gyermekekkel együtt a következő telet tölti. Ott kapja meg Beethoven neki dedikált Fisz-dúr (op.77) szonátáját, és azt az 1810. november 23-án kelt levelet, amelyben őt a zeneköltő egy rajz (a Napba néző sas) újbóli elkészítésére kapacitálja. Ám ez a kérés feltehetően csak ürügy. Beethoven tudott Teréz önfeláldozásáról; lehet, hogy a szonáta ajánlásával és levelével a nagyrabecsülését akarta kifejezésre juttatni? Vagy rajta keresztül a szerelmének próbált magáról életjelt adni? Nem tudjuk. Tény, hogy Teréz „a mi nemes lelkű Beethovenünk” levelét lemásolja és elküldi – Jozefinnek...³¹ Beethoven neve ezt követően tűnik fel kétszer is a naplójában.³²

Jozefin 1810 decembere és 1813 áprilisa között három kislányt szül. Közben a férjével való kapcsolata teljesen megromlik. Stackelberg 1812 tavaszán külön költözött, majd hosszabb időre elhagyta Bécset, s

²⁸ A korabeli gyámügyi törvényekről ld. Tellenbach, Marie-Elisabeth: Künstler und Ständegesellschaft um 1800: Die Rolle der Vormundschaftsgesetze in Beethovens Beziehung zu Josephine Gräfin Deym = Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte 75(1988) 2:253-263.p.

²⁹ Pestalozzi, Johann Heinrich (1746-1827): neves svájci pedagógus, „a nevelő szeretet apostola”, több intézet, köztük a világhírű yverdoni megalapítója.

³⁰ Teréz életének e fontos kérdéséről ld. Hornyák Mária: „En pedagógus vagyok...” Brunszvik Teréz életpályája és gondolatai 1-2. rész = Tani-Tani 14-15(2000) 125-129., 16-17(2001) 164-170. p.; u.ő: Az óvodaalapító Brunszvik Teréz élethivatása = Ma és Holnap 1994. 1:10-13.p.

³¹ Ld. Hornyák i.m. (1993) 131.p.

³² Ld. az 1. és a 2.sz. idézetet!

ezzel ő is teret adott a találgatásoknak, hogy vajon ki lehetett a harmadik kislány apja. Ehhez jön az újszülöttnek adott talányos Minona (fordítva: Anonim) keresztnév, és az a kétségtelen tény, hogy a kislány kilenc hónappal a Halhatatlan Kedves-levél dátuma (1812. július 6.) után jött a világra. Mindezek után nem csoda, ha egyes Beethoven kutatók, s közülük is elsőként Kaznelson³³ a zeneköltő apaságát valószínűsítik. Ezen a véleményen van Tellenbach is, aki szerint Beethoven és Jozefin szerelme 1812-ben újból fellángolt, s csak 1816 végén került sor kettejük végleges szakítására. Konceptiójában a „Halhatatlan Kedves”-levél szintén fontos szerephez jut, mivel címzettjét ő is Jozefinben látja.³⁴

Időközben Stackelberg, talán hogy a széthullóban lévő házasságukat mentse, arra kérte a feleségét, hogy települjenek Észtszországba. Miután Jozefin nemet mondott, a báró a három kislányt magával cipelve elhagyta Bécsset. Teréz szerint ez 1814 májusában történt. Ettől fogva Jozefin az első házasságából született gyermekeinek élt, Teréz pedig további két évig mellette maradt.

Férje távozása után Jozefin többé nyíltan nem találkozhatott Beethovennel. Lépteit besúgók figyelték, s elég lett volna a legkisebb reá bizonyítható erkölcsi vétség ahhoz, hogy a Deym-gyermekekkel kapcsolatos gyámi jogait elveszítse. Marie-Elisabeth Tellenbach szerint ekkoriban Teréz közvetített húga és Beethoven között. Ezekben az években többször is bejegyezte a noteszébe a zeneköltő éppen aktuális lakcímét, aki igen gyakran költözködött, (olykor egyszerre több lakást is fenntartott), nyáron pedig üdülőhelyeken tartózkodott. (Bécsben és a Bécs környéki falvakban 36 év alatt legalább 30 [!] helyen lakott.)³⁵

Tellenbach szerint Teréz naplóiban több utalás van arra, hogy 1814-ben nem szakadt meg a nővérek és Beethoven kapcsolata. Könyvének egyik alfejezetében³⁶ számos adalékot sorakoztat fel azért, hogy látassa: az 1815 és 1817 közötti időszakban Teréz tényleg a zeneköltő „szellemi környezetéhez” tartozott.³⁷ Könyveket kölcsönzött Beethovennek. Közel egyszerre olvasták Kantot, Herdert, Rousseau-t, és szinte egy-

³³ Kaznelson, Siegmund: Beethovens ferne und unsterbliche Geliebte. Zürich, 1954.

³⁴ Ld. a 22.sz. jegyzetet! Ld. még Tellenbach, Marie-Elisabeth: Beethoven und the Countess Josephine Brunswick, 1799-1821 = The Beethoven Newsletter 2(1987) 3:41-51.

³⁵ Ld. Beethoven und Wien = Die Beethoven-Gedenkstätten der Museen der Stadt Wien. Wien, [év és lapszámozás nélkül]

³⁶ Címe: Therese Brunswicks Buchausleihnotizen (Brunszvik Teréz könyvkölcsönzési jegyzetei). Ld. Tellenbach i.m. (1983) 151-161.p.

³⁷ Ld. a 61.sz. idézetet!

szerre készítettek kivonatokat az indiai kultúráról szóló művekből stb. Közös barátai is voltak, mindenekelőtt a Brunszvik testvérek régi jó barátja, Zmeskall Miklós,³⁸ aki nagy valószínűséggel még Jozefin Beethovennel való kapcsolatáról is tudott.

Mindeközben Jozefin testi és lelki állapota egyre romlik, Teréz pedig a gyógyulását elősegítendő, hívja őt Pest-Budára, hívja Észtségba, hívja hazai és külföldi fürdőkbe, divatos üdülőhelyekre. 1816-ban Jozefin útlevelet³⁹ kér és kap is Pymontba⁴⁰. Beethoven szintén „P-be” (Pymontba?) készül, de mindkettőjük utazása megghiúsul.

Teréz 1816 végétől anyjával él Budán, szeretné ugyanis minden megtakarított pénzét a hűgának adni, aki filléres gondokkal küszködik. Brunszvikné hívja haza Jozefint is, ő azonban nemet mond. Egyrészt azért, mert tudja, hogy akkor fel kellene adnia az önállóságát, másrészt pedig azért, mert nem bocsátja meg anyjának, hogy „egészen fiatalon” kiárúsította őt „egy vad embernek”... „Kitaszított engem a szülőházából, és „az élet tavaszán egy csontvázhoz kötött” – írja abban a füzetében, amely Teréz naplósorozatába iktatva maradt fenn. Fogalmazványa egy teljes összeomlás előtt álló, mélyen depressziós asszony jajkiáltása...⁴¹

Közben Teréz változatlanul azon igyekszik, hogy segítsen rajta. Igen jól mutatja ezt az 1818. május 4-én kelt levele, amely a kutatók figyelmét mind ez ideig elkerülte. Ebben Teréz ismét a legkülönfélébb ötletekkel áll elő. Bizonyos forrásból pénzt remél, ami az elutazásukat lehetővé tenné. Menjenek el 1-2 évre Berlinbe! Utána jöhetne Észtségba, Lago di Como, Nápoly, Párizs, sőt akár Brazília [!] is. Vagy utazzanak „Beethovennel Angliába...” – áll a javaslatok között.⁴²

³⁸ Zmeskall [Zmeskál] Miklós, Domenoveci (1759-1833): a bécsi magyar kancellária titkára, Teréz atyai nagybátyjának, Seeberg Fülöpnek a munkatársa. Beethoven egyik első, és mindvégig hűséges barátja. Ő maga is zeneszerző és kiváló műkedvelő csellista, Deymék házi koncertjeinek résztvevője. A neki dedikált Beethoven-művek: F-moll vonóskvartett (op. 95) és az Esz-dúr (WoO 32) duett brácsára és csellóra „két rövidlátó szemüveggel”. (Közlök a csellista Zmeskall volt...)

³⁹ 1816. jún.2-án Jozefin (talán hogy az őt figyelő besúgókat megtévessze) nem Stackelberg feleségéeként, hanem mint „Gräfin Josepha Deym” kért útlevelet Pest-Budán „Berlinen át Pymontba”. Ez azonban hamar kiderült, s a bécsi kancellária arról értesül, hogy „a Deym özvegyének” kiállított úti okmány Stackelberg bárónőé. Ekkor az eredetileg 8 hónapra adott útlevel érvényességi idejét 3 hónapra csökkentik, ezt azonban Jozefin nem vette igénybe. [Ld. Tellenbach i.m. (1983) 148-149.p.]

⁴⁰ Pymont: fürdőváros, az azonos nevű egykori porosz fejedelemség székhelye

⁴¹ Jozefin füzetének jelzete: M 11

⁴² Ld. Cseh Állami levéltár, Trebon, Deym család levéltára III/2. 22.sz. 101-104. lap.

Mindezt 1818 májusában írja, ami arra utal, hogy Jozefin és Beethoven között 1816 őszén „visszafordíthatatlan” dolog (összeveszés) nem történt! Teréz pedig, aki a kezdet kezdetén még azon a véleményen volt, hogy a húgának nemet kell mondania az őt ostromló Beethovennek⁴³, ekkor már másként gondolkodik. Még arra is hajlandó lenne, hogy Jozefint Angliába kísérje, tudván, hogy Beethoven szintén oda készül. Arról viszont a Budán lakó Teréz még nem értesült, hogy nagy barátjuk az utat („gyenge egészségi állapotára” hivatkozva) márciusban lemondta.⁴⁴ Végül azután a Brunszvik nővérek utazása is elmarad...

1821. március 31-én Jozefin 42 évesen elhunyt. Teréz, aki Budán élt, a „bécsiek” közül elsősorban Zmeskall Miklóssal levelezett. 1827 tavaszán Zmeskall maga is ágyban fekvő beteg, de amikor Beethoven súlyos bajairól értesül, hordszéken a szomszédos szobába viteti magát, hogy a közelében lehessen. Onnan tudósítja Terézt: „Beethovenünk a halállal küzd. Vízbetegség – már öt műtét.” Nagy barátjuk elhunytá után pedig megállapítja, hogy „soha osztrák császárnak nem volt olyan nagyszerű temetése, mint Beethovennek.”⁴⁵ Zmeskall és Teréz egymáshoz írt leveleinek hollétéről nem tudunk, ezért is vettünk fel az összeállításunkba néhány Zmeskallal kapcsolatos naplórészletet.⁴⁶

Beethoven halának éve (1827) az 52 esztendőös Brunszvik Teréz életében is sorsdöntő volt: ekkor kezdett hozzá az óvoda magyar földbe plántálásához, amely hivatása, a szellemi anyaság megéléséhez nyitott új távlatokat. Az első vidéki – besztecebányai – kisdédóvót a város szülötte, Zmeskall Miklós alapította. Teréz gondolatait a kisdédóvók ügyei olyannyira lekötötték, hogy az ez időből fennmaradt naplóit szinte teljesen az óvodai témájú feljegyzések és levélfogalmazványok uralják.

Beethoven neve egy évtizednyi kihagyás után, az 1837. évi napló-kötetében bukkan fel újra. Teréz Münchenben van, ahol a kézirat árverések híreit böngészve felteszi a kérdést: Mi lenne, ha elcserélné (vagy eladná?) Pestalozzi, Beethoven és Jean Paul⁴⁷ leveleit?⁴⁸ Párizsban a házi

⁴³ Ld. Hornyák i.m. (1993) 45.p.

⁴⁴ Ld. Tellenbach i.m. (1983) 167.p.

⁴⁵ Hevesy, Andre: *Petites amies de Beethoven*. Paris 1910. 86-87.p. Magyarul ld. Hornyák i.m. (1993) 76.p.

⁴⁶ Ld. a 12., 13., 21., 23. és 29.sz. idézeteket!

⁴⁷ Jean Paul [azaz: Johann Paul Richter] (1763-1825): német író, Teréz egyik kedvence.

⁴⁸ Ld. a 30.sz. idézetet!

koncertek és a lapok zenei rovatai, Angliában pedig egy professzor juttatják eszébe a zeneköltőt.⁴⁹

Erről a külföldi útjáról hazafelé tartva, 1840 novemberében pár napot Bécsben időzik. Giulietta unokahúgánál találkozik a nemrég elhunyt unokaöccse, Deym Károly kisfiával, aki őt a nagyanyjára, vagyis Jozefinre emlékezteti. Ugyanott hall Anton Schindler⁵⁰ Beethoven életrajzáról.⁵¹ Ebben történik az első utalás a Halhatatlan Kedves-levéltre, amelynek címzettjét Schindler „Giuliettában” látja. Teréz ezt akkora képtelenségnek tartja, hogy még a levél eredetiségét is kétségbe vonja.

A fenti könyv második, bővített kiadása⁵² 1846 decemberében kerül Teréz kezébe. Nagy élvezettel olvassa, s a kötetben ide-oda lapozva részleteket másol át belőle a naplójába. Egy lapalji jegyzet róla is megemlékezik. Eszerint: „Brunswick Teréz grófnő, akinek a mi jeles mesterünk az egyik zongoraművét ajánlotta, Ferenc gróf⁵³ testvére. Ezáltal Beethoven ritka módon megtisztelte azt a hölgyet, aki szerte Magyarországon a szegények jótevőjeként ismert.”⁵⁴

A Schindler könyv második kiadásában a Halhatatlan Kedveshez címzett sorok is napvilágot látnak.⁵⁵ Giulietta neve újból előkerül, mire Teréz a naplójának „megsúgja”, hogy a levél feltehetően Jozefinnek íródott, akit a zeneköltő „szenvédélyesen szeretett”.⁵⁶ S míg a korábbiakban azon sajnálkozott, hogy Jozefin mint Deym özvegye miért is nem Beethovent választotta,⁵⁷ most Schindlert idézve azt írja, hogy bizony Beetho-

⁴⁹ Ld. a 33-35., 37., 39-40. és a 42. sz. idézetet!

⁵⁰ Schindler, Anton Felix (1795-1864): német zeneíró és karmester. Egy ideig Beethoven „fizetés nélküli titkára, majd első életrajzírója

⁵¹ Schindler, Anton: Biographie von Ludwig van Beethoven. Münster, 1840.

⁵² Schindler, Anton: Biographie von Ludwig van Beethoven. 2. mit zwei Nachträgen vermehrte Ausgabe. Münster, 1845.

⁵³ Brunsvik Ferenc gróf (1777-1849): Martonvásár ura, kiváló gazda. 1818-1821 között a pesti Német Színház egyik intendánsa. Emellett kiváló műkedvelő csellista, és a pest-budai kamarazenei élet egyik vezéregyénisége. Beethoven mecénásaként és barátjaként ismert. Neve ott szerepel az op. 57 (f-moll) Appassionata-szonáta ajánlásában.

⁵⁴ Schindler i.m. (1845) 73. p. lábjegyzet. Soraiban van némi csúsztatás, Teréz ugyanis a neki dedikált Fisz-dúr (op. 77) szonáta megjelenésekor (1810) még nem volt a szegények patrónusa. Nem elképzelhetetlen, hogy ez a lábjegyzet is része Schindler és Brunsvik Ferenc azon mesterkedéseinek, amelyek arra irányultak, hogy elejét vegyék a Brunsvik nővérekkel kapcsolatos gyanúsításoknak. Ld. Tellenbach i.m. (1983) 15-22.p.: [„A Brunsvik testvérek magatartása és befolyásuk a Schindler-féle életrajzra”]

⁵⁵ Schindler i.m. (1845) 63-66.p.

⁵⁶ Ld. az 57.sz. idézetet!

⁵⁷ Ld. az 52.sz. idézetet!

vennek nagyon kellett volna egy feleség, „egy Constanze”, mint Mozart-nak”...⁵⁸

Teréz Liszt Ferencsel együtt két alkalommal említi Beethovent. 1838-ban Párizsban értesül arról, hogy „a magyar Liszt” bőkezűen adakozott a készülő Beethoven emlékműre.⁵⁹ Az avató ünnepségről, amelyre 1845-ben Bonnban, a zeneköltő szülővárosában kerül sor, az egykorú lapokból idézve Teréz is megemlékezik, a főszervező Liszt nevét azonban nem említi.⁶⁰ 1846-ban azután személyesen is találkoznak. Liszt Ferenc, aki mindig szívesen kereste fel azokat a helyeket, ahol Beethoven is megfordult, a második magyarországi hangversenykörútja során, a zsúfolt programja ellenére is szakított időt Martonvásárra. Villámlátogatása 1846. május 11-én történt, amikor is a martonvásári kastélyban Brunszvik Ferenc feleségével⁶¹ Beethoven műveket játszott. Erről kizárólag Teréz naplójából tudunk.⁶²

Brunszvik Teréznek az 1848/1849. évi szabadságharc idején kelt feljegyzéseiben szintén találkozhatunk Ludwig van Beethoven nevével. Ennek apropóját egy bécsi zenész látogatása adja. Joseph Derffler⁶³ érkezésekor Pest-Buda a császáriak kezén van, ő azonban a város felszabadulását, sőt a kormányzó Kossuth bevonulását is megvárja, (vele beszél is), s közben fel-felkeresi Terézt, aki mesél neki a beethoveni időkről. Ekkor kelt feljegyzéseiben Jozefin és Beethoven kapcsolatára utalgat.⁶⁴

Brunszvik Teréznek még 12 éve van hátra, a naplórassal azonban már 1853 körül felhagy. Halála (1861. szeptember 23.) után elárvult holmija rendezésében Lövei Klára is részt vett. Tőle tudjuk, hogy még a papírkosarában is értékes feljegyzésekre leltek. Teréz iratai között volt egy a félbe tépett lap, amely azóta eltűnt, a rajta lévő, figyelemreméltó szöveg azonban fennmaradt – ez lett összeállításunk záró idézete.⁶⁵

⁵⁸ Ld. az 54. és 57.sz. idézetet!

⁵⁹ Ld. a 36.sz. idézetet!

⁶⁰ Ld. az 51.sz. idézetet!

⁶¹ Gróf Brunszvik Ferencné Justh Szidónia (Szidi) (1800-1866): Teréz sógornője, kiváló zongorista

⁶² Ld. az 53.sz. idézetet! Ld. még Hornyák Mária: Liszt in Martonvásár (11. Mai 1846). Aus den Tagebuchaufzeichnungen von Therese Brunswick = Studia Musicologica Academie Scientiarum Hungaricae 30 (1988) 333-341.p.

⁶³ Derffler, Joseph (?): osztrák zongoraművész, zeneszerző, matematikus

⁶⁴ Ld. a 61-63.sz. idézeteket!

⁶⁵ Ld. a 67.sz. idézetet!

Brunszvik Teréz közel fél évszázadon átívelő naplósorozata⁶⁶ 65 különböző „egységet” (zsebnóteszt, lapokból összefűzött irkát és vaskos kötetet) számlál.⁶⁷ A naplóvezetés kezdetei 1808 őszére nyúlnak vissza, amikor az első külföldi útján Teréz feljegyezte a főbb reflexióit és a napi kiadásait. Ezeket később olvasmánykivonatok, elmélkedések, levélfogalmazványok követték, amelyek még jórészt „téren és időn kívül” (t.i. dátum nélkül) íródtak, s ezeket váltották fel 1836 táján a naponkénti feljegyzéseket tartalmazó „igazi”, vagyis naplószerű naplók. Tudnunk kell azt is, hogy Teréz sokáig egyszerre több füzetet is használt (pl. olvasmánynapló, levélfogalmazványok, nyilvántartás az ismerőseinek kölcsön adott könyvekről, kottákról, levelekről stb.), e párhuzamosan vezetett naplókat azonban gyakran felcserélte, úgyhogy egy-egy füzetén belül is különféle témájú és jellegű feljegyzések váltogatják egymást. Ebből kellett a Beethovennel kapcsolatos részeket felkutatnunk.

Teréz németül, olykor pedig franciául vagy angolul jegyzetelt. Írása nehezen olvasható. A naplók eredetijét nem másoknak szánta, ezért a külsínre nem helyezett hangsúlyt. Stílusa fesztelen, olykor pongyolaságtól sem mentes. Gyakran használ sajátos rövidítéseket. Amikor másoktól idéz, azt többnyire nem betűhíven teszi, a szórendet és a mondatok sorrendjét is fel-felcseréli, a forrásának megjelöléséről pedig olykor megfeledkezik. Mindezt a Beethovennel kapcsolatos feljegyzések kigyűjtése során is tapasztaltuk.

Brunszvik Teréz naplóiban mindössze 67 Beethovennel kapcsolatos feljegyzést találtunk, ami a hagyaték terjedelmes voltát tekintve bizony elenyésző. Vannak, akik ezt elsősorban Teréz unokahúga, Stackelberg Minona⁶⁸ „kontójára” írjaák. Minona, aki a testvéreit évtizedekkel túlélte, 1870 táján nagynénje irataiban anyja emléke után kutatott, s ekkor „a hagyatékban talált Beethoven-levelek egy részét” megsemmisítette, a másik részét pedig a komornája lopta el tőle.⁶⁹ Tellenbach szerint Minona a naplóból is „kigyomláta” a kompromittálónak ítélt lapokat.⁷⁰ A hagyatékot rendező Czeke Marianne az egyes füzetek oldalainak

⁶⁶ Jelzete a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban: B 0910/55/1-8. doboz

⁶⁷ A naplók közül egy Jozefiné (M 11), egy pedig Lujzáé (M 28), Teréz nevelt lányáé.

⁶⁸ Stackelberg Minona bárónő (1813-1897): Brunszvik Jozefin és az észt Stackelberg báró harmadik gyermeke. Apja elhunytá miatt 1842 végén Észtországból nagynénje, Telekiné Brunszvik Karolina erdélyi otthonába kerül. 1849-től haláláig Bécsben él.

⁶⁹ CZN XXIV.p.

⁷⁰ Tellenbach i.m. (1983) 26-27.p.

megszámozása előtt észlelte is, hogy egyikből-másikból egy, sőt olykor több lapot is kitéptek, illetve kivágtak. Szerinte ez a „tisztogatás” elsősorban a Minona születése (1813. április 13.) körüli idők és 1817-1818 naplótérmetét érintette⁷¹, de nem volt olyan nagyméretű, mint azt pl. Tellenbach vélte.⁷²

Az itt bemutatandó 67 idézet terjedelme és jellege igen különböző. Vannak egy-két szavas Schlagwortok, de van néhány olyan cikk- vagy könyvrészlet is, amely közel két oldalas. Van olyan naplórészlet, amelyben a zeneköltőre csupán valamelyik kompozíciójának vagy a lakásának a címéből következtethetünk. A 67 idézet közül 29 1811 és 1827 között, vagyis Beethoven halálával bezárólag íródott. További 13 Teréz külföldi tartózkodása idejéből (1836-1840), a fennmaradó 25 pedig az 1840 utáni évekből való.

A feljegyzések tartalmi elemzése során azt láttuk, hogy minden második-harmadikban szó esik Beethoven művészetéről, illetve műveiről. Teréz kottát vásárolt és/vagy kölcsönzött, zenét hallgatott Pesten, Martonvásáron, Párizsban (pl. Liszt Ferenc vagy Anton Rubinstein előadásában), esetleg ő maga zongorázott. A Beethoven-irodalom (Schindler könyve, egykorú cikkek stb.) szintén nagyon érdekelte. Többször említette Beethoven leveleit is – a Halhatatlan Kedveshez címzettet, a Bettina-leveleket és a Brunszvik testvérek birtokában lévőket stb. A naplóiban szót ejt még a zeneköltő életéről, jelleméről, híres mondásairól, barátairól és zenész kortársairól, a lakcímeiről, továbbá a haláláról, a temetéséről, a sírjáról, a bonni szobráról stb. És a Jozefin-Beethoven szerelemről is, amint arról már szóltunk.

Húga és Beethoven egymásra találása idején (1804/1805) Teréz Szily Antal huszárkapitány után epekedett. Akkor még nem vezetett naplót, ezért ezt a kapcsolatot alig néhány levél dokumentálja. Nem így a nála jóval fiatalabb Migazzi gróf iránti szerelmét, amely 1817-ben kezdődött! A „Wilhelm Ludwigja” iránti érzéseiről sokat elárulnak azok a naplófüzetei, amelyekben úgy tárja fel mondandóját, mintha a szerelmével beszélgetett, illetve vitázott volna. A itt meg tapasztalt őszintesége és nyíltsága alapján állíthatjuk: ha Teréz Beethovenbe lett volna szerelmes,

⁷¹ Ld. Czeke naplómásolatait az MTA Kézirattárában! (Jelzetük: Ms 5200, 5201, 5202.) Ő elsősorban az M 3,14,15 és a J 4, 5 jelű naplókban vett észre lapeltávolításokat, amelyek számát és helyét az általa készített egyes naplómásolatok címlapján fel is tünteti.

⁷² A német író nő ugyanis naplóknak a bonni Beethoven-Hausban lévő mikrofilm másolatából dolgozott, s a másolatból a lapeltávolításokra nehéz következtetni.

arról sem hallgatott volna! Ám családos húga, Jozefin szerelméről nyíltan nem beszélhetett. A naplóiban azonban itt-ott mégis elszólja magát, s ezek a sorai Minona „munkálkodása” ellenére is fennmaradtak...

Amikor 1927-ben Romain Rolland és Czeke Marianne a „Halhatatlan Kedves” kiléte után nyomozva elkezdtek tanulmányozni Brunszvik Teréz naplóit, a francia író egyik levelében azt javasolta: „Tartsuk fenn kétségeinket és folytassuk az együttes kutatást. Egyesítsük erőinket, mivel mindketten áhítatosan szeretjük Terézt, Beethovent – és tiszteljük az igazságot!”⁷³

Ez a füzet azoknak készült, akik szintén szeretik Brunszvik Terézt és Beethovent, és az irántuk érzett „áhítatos” szeretetüket össze tudják egyeztetni az igazság tiszteletével, amit Teréz is és Beethoven is olyan alapvetően fontosnak tartott.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

⁷³ Ld. Sáfrán i.m. 1966. 130.p.

Brunszvik Teréz emlékirataiból

Teréz memoárjait eredeti (német) nyelven először La Mara (Marie Lipsius) adta közre Beethovens Unsterbliche Geliebte. Das Geheimnis der Gräfin Therese Brunszvik und ihre Memoiren (Leipzig, 1909. 53-135.p.) címmel. Magyar fordításának közzétételére 16 évvel később került sor. Ld. Brunszvik Teréz: Fél század életemből. Emlékiratai. (Ford.: Petrich Béla) = Czeke Marianne – H. Révész Margit: Gróf Brunsvik Teréz élet- és jellemrajza. Bp. 1926. (39-108.p.) [A továbbiakban: EML]

Az emlékiratok 1846 és 1855 között keletkeztek;
az alább idézett részek lejegyzése 1846-ban történt.

[1799 májusa, Bécs]

„[...] Mikor ama nevezetes 18 napon Bécsben voltunk, jó anyáknak az a vágya támadt, bár részesülhetne Teréz és Jozefin leánya ama eléggé meg nem becsülhető szerencsében, hogy Beethoventől nyerjen oktatást. Beethoven – mondotta Rosti Albert, öcsém egykori osztálytársa⁷⁴ – nem lesz rávehető, hogy a pusztá meghívásnak engedjen, de ha a kegyelmes asszonyék méltóztatnak megmászni a Sz[en]t Péter téri három keskeny csigalépcsőt⁷⁵ és meglátogatják a Mestert, úgy kezeskedhetek a sikerért”. Ez meg is történt. Mint iskolába tartó kisleány, hónom alatt a hegedű- és gordonkakísérettel ellátott Beethoven szonátámmal,⁷⁶ állítottam be a Mester szobájába. A halhatatlan drága Louis van Beethoven nagyon szíves volt, és olyan udvarias, amilyen csak lehetett. Néhány mindkét részről elhangzott frázis után odaültetett a lehagolt zongorájá

⁷⁴ Rosti Albert (1779-1847): Békés megyei földbirtokos, utóbb alispán. Nagy zenerajongó, aki pl. Erkel Ferenc apjával együtt hódolt a kamaramuzsikálás iránti szenvedélyének.

⁷⁵ Beethoven 1799/1800-ban a mai Petersplatz 11. számú házában lakott.

⁷⁶ Feltehetően Beethoven zongorára, hegedűre és csellóra komponált trióira (op.1.) céloz, amelyekre 1795-ben anyjuk is előfizetett.

elé, és én habozás nélkül elkezdtem énekelni a hegedű- és gordonkakíséretet, és hozzá derekasan játszottam. Ez annyira elbájolta a mestert, hogy megígérte, minden nap eljön a Károly főhercegről (akkor: Arany Griffről) nevezett fogadóba. Ez a múlt [18.] század utolsó évének májusában történt. Beethoven szorgalmasan járogatott hozzánk, de nem egy órára, hanem gyakran déltől fogvást négy-öt óráig is ott ült mellettem, és fáradhatatlanul oktatott s intett, hogy a kezemet ne magasan s laposan tartsam, mint ahogyan eddig tanították, hanem alacsonyan, s behajlítva mozgassam. A nemes lélek nyilván nagyon meg volt velem elégedve, mert 16 nap alatt egyetlen egyszer sem maradt el. Öt óráig nyomát sem éreztük az éhségnek [...]

Ekkor kötöttük Beethovennel azt a szíves, bensőséges barátságot, amely a Mester élete végéig tartott. Beethoven eljött Budára⁷⁷, eljött Martonvásárra⁷⁸ is, és mi felvettük abba a kis köztársaságba, amelynek csupa kiválasztott férfi és asszony volt a tagja. Egy kerek térséget magas nemes hársfákkal ültettünk be; minden fa egy-egy tagnak nevét viselte, és ha egyik-másik nagy fájdalmunkra távol is volt, mégis beszélhettünk e jelképeikkel, örömet s okulást merítve szavaikból. Igen gyakran megtörtént, hogy reggeli köszönés után a fához fordultam tanácsért, és az én fám sohasem fukarkodott a felelettel!⁷⁹[EML 44-45]

Bécsben a tizennyolc napon keresztül szüntelenül jártunk-keltünk. Jó anyánk gyárakba s műhelyekbe vezetett bennünket, és minden lehető megmutatott... Este színház, aztán tánc Finta néninél⁸⁰, és még hazamezőben 10-11 óra tájt is betértünk a Grabenen egy kis fagylaltra, boldogan évdőve s kacagva. Négy órakor reggel megint talpon voltunk, felöltöztünk, és öt órakor indultunk ki a szabadba. Micsoda élet volt az! És Beethovent, aki részt vett mulatozásainkban, szintén ki kellett elégítenünk: micsoda gyönyörűség volt az! Éjszaka gyakoroltam. Szomszédjaink két-

⁷⁷ A magyar fővárosban az egyetlen nyilvános fellépésére 1800. május 7-én, a budai Várszínházban került sor. Későbbi pest-budai látogatásainak időpontja bizonytalan.

⁷⁸ Brunszvikék vidéki birtoka Fejér megyében, a Buda-féhvári út mentén, a fővárostól 30 kilométerre. Beethoven minden bizonnyal többször járt itt; látogatásainak legvalószínűbb időpontjai 1800 májusa és 1806 augusztusa.

⁷⁹ „Plato reszpublikája [a német szövegben: Sozietäts-Republik] volt az, kicsiben” – írja Teréz. [EML 41.p.] Ez a hársfakörönd volt a martonvásári park Beethovennel kapcsolatos egyik „objektuma”, amelyből ma már csak egyetlen fa látható a kastély mögött. [Ld. Hornyák Mária: A Brunszvik család martonvásári angolkertjének története a források tükrében = Művészettörténeti Értesítő 41 (1992)1-4:87-99.p.]

⁸⁰ Finta József királyi testőrezredes özvegye, született: Brunszvik Erzsébet, Teréz nagynénje.

ségbe voltak esve, és otthagyták szállásukat. Fiatalok voltunk, elevenek, szépek, bohók s ártatlanok! Aki látott, meg is szeretett bennünket.

Imádóink is voltak, köztük az ötven éves Joseph Deym gróf, [...] az én jövődöbéli sógorom [...] ⁸¹ Minden napos kísérünk lett [...] Jozefin mély hatást tett rá, és így szólt magában: „Ez a lány lesz a feleségem!” [...] Bécsi időzésünk végén, mint rendesen [...], eljött hozzánk, és engedelmet kért édesanyánktól, hogy beszélhessen vele. Néhány perc múlva áthívták Jozefint a szomszédos szobából... „A gróf úr császári kamarás, s ezt be is fogja bizonyítani, drága Jozefinem – mondotta anyánk – tőled függ édesanyád és testvéreid boldogsága!” És ellágyult Jozefin nagy lelke és nemes szíve e néhány szóra; rövid belső küzdelem után alig hallható „igen” reszketett az ajkán – és ennek az „igen”-nek feláldozta élete egész boldogságát! [EML 45-46.p.]

Hat hét múlva a székesfehérvári püspök Martonvásáron az oltár előtt megeskette [őket]. Jozefin nehezen tudta megszokni az idegen öregembert, akinek csakhamar súlyos pénzzavarokkal és társadalmi bonyodalmakkal kellett megküzdenie. Az arisztokráciával már régen szakított... Egy párbaja miatt a Müller nevet vette fel. Azóta harminc évig ezt a nevet viselte. Most pedig, amikor grófkisasszonyt vett feleségül, és visszatért régi rangjához s címéhez, a gazdag bankárokkal s más polgári családokkal rontotta el a dolgát. [EML 47.p.]

[...] Társaságba sohasem jártak. Az arisztokrácia elfordult Deymtől, mert polgári foglalkozást űzött. Régi gazdag ismerőseit sem kereshette fel. Beethoven állhatatos látogatója volt a fiatal grófnénak – díjtalanul adott neki órákat, és hogy megtúrték a házban ⁸², azt csak nevének köszönhette... Zeneestéket is rendeztek. Ferenc öcsém ⁸³ is eljött hozzánk, mikor vakációja volt, és megismerkedett Beethovennel. A két zenész lángelme ⁸⁴ benső barátságot kötött, és öcsém a pénz dolgában oly gondtalan barátját soha nem hagyta el, egészen addig, míg őt – fájdalom! – a korai halál el nem ragadta.” (EML 49.p.)

⁸¹ Róla ld. a 26.sz. lábjegyzetet!

⁸² A Müllers Kunstgalerie épületében, Deymék tudniillik ott is laktak.

⁸³ Róla ld. az 53.sz. lábjegyzetet!

⁸⁴ Brunszvik Ferenc „a beethoveni zene egyik legtisztánlátóbb ismerője” volt, aki főként a zeneelmélet terén „teljes joggal nevezhette magát” Beethoven tanítványának. [Ld. Schindler i.m. (1970) 367.p., és u.ő. i.m. (1845) 72.p.]

Brunszvik Teréz naplóiból (1808-1855)

A kiadatlan naplók [rövidítésük: KN]

lelőhelye: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár B 0910/55/1-8. doboz

A naplóanyagból megjelentek:

Brunszvik Teréz grófnő naplói és feljegyzései [1808-1813] (Szerk.,
bevez: Czeke Marianne. Bp. 1938.) [A továbbiakban: **CZN**]

„Magyarország, Veled az Isten!” Brunszvik Teréz naplófeljegyzései
1848-1848. (S.a.r., bevez., jegyz.: Hornyák Mária. Bp. 1999.)

[A továbbiakban: **Napló 1848-1849.**]

1.

1811. ápr. 1. Wittschap [Morvaország]⁸⁵

[...] Ha sikerült volna teljességgel elsajátítanom Beethoven szerzeményét és szép játékát – a tulajdonképpeni rajzolást, építészetet, lakberendezést stb., az igazi alapokat gyakorolhattam volna ez által – micsoda élvezet [lenne] most és milyen kellemes szerep. (CZN/325.)

2.

1811. ápr. 16. Wittschap [Morvaország]

[...] Ezzel szemben micsoda mennyi élvezet a nemes lelkekben és az ő írásaikban a fennköltet, az emberben rejlő istenit megtalálni. Többek között Goethe, Ritter,⁸⁶ Herder⁸⁷ és mások. Beethoven, Türk,⁸⁸ Müller;⁸⁹

⁸⁵ Jozefin és második férje, Stackelberg báró 1810 nyarán bérbe vették ezt a Nemischl melletti birtokot, amely miatt utóbb majdnem az anyagi csőd szélére kerültek.

⁸⁶ Ritter, Karl (1779-1859) geográfus, a berlini egyetem tanára, az összehasonlító földtan megalapítója. Teréz 1808-ban ismerte meg.

⁸⁷ Herder, Johann Gottfried (1744-1803): költő, filozófus, aki a humanitás legmagasabb fokát a vallásban látta. Teréz a műveit sokat emlegette.

még sokan élnek, meg kell őket találni, hogy megértstük őket. Minket is meg fognak keresni, ha kiválóak vagyunk. (CZN/328.)

3.

1814?

Carl⁹⁰ ítélete a zenéről és a zeneszerzőkről: Heident [Haydnt, a szerk.] szereti a legjobban és Mozartot. Heiden [sic!] koncentrikus, Beethoven excentrikus... (J 4/303.)

4.

1814

Mária⁹¹ és a Beethoven-szon[áta]]

Herz mein Herz⁹² etc. (M 3/47.p.)

5.

1814

A hiányzó könyveim és irataim: Ebel⁹³ levele, Beethoven levele⁹⁴ (M 3/59.)

6.

1814

Éjfél után „Leonóra” – Bürger balladája.⁹⁵ (M 3/153.)

⁸⁸ Türk, Carl Christian Wilhelm von (1774-1807): jogügyi tanácsos, aki a porosz iskolaügyet Pestalozzi szellemében igyekezett befolyásolni.

⁸⁹ Müller, Johann Georg (1759-1835): professzor és pedagógiai író. Ő irányította Brunsvik Terézéket Pestalozzihoz. „Unterhaltungen mit Serena moralischen Inhalts-Winterthur” c. könyvét különösen kedvelte és „Serena”-ként emlegette.

⁹⁰ Bizonyára Podmaniczky Károly báró (1772-1833), aki gyakran időzött Brunsvik Ferencnél Martonvásáron. Többször megkérte Teréz kezét, ő azonban nemet mondott.

⁹¹ Nem tudni, kire céloz.

⁹² A Beethoven által megzenésített Goethe-vers („Neue Liebe neues Leben”) kezdő sora. (op. 75. No.2. Hat dal énekhangra zongorakísérettel.) 1810-ben Bécsben jelent meg.

⁹³ Gottfried Ebel (1764-1830) svájci geográfus. Teréz Svájcban (1808) találkozott vele.

⁹⁴ Bizonyára az 1810. november 23-án kelt levél. Erről ld. a 12. oldalt!

⁹⁵ Bürger, Gottfried August (1747-1794): német dal- és balladaköltő. Beethoven négy dalát megzenésítette. (Opus 52: Nyolc dal (különböző szerzőktől); Bürgertől: az 5.: Molly's Abschied és a 8.: Das Blümchen Wunderholt”), WoO 118: Seufzer eines Ungeliebten” und „Gegenliebe” (1795). A Leonore c. balladája Liszt melodramát, Duparc szimfonikus költeményt, Raff szimfóniát írt. (Beethoven Leonora (Fidelio) c. operájának szövegkönyve Bouilly „Léonore ou l'amour conjugal” műve alapján

7.

1814. okt.

Jo[zefin] történetét megírni. Be[e]t[hoven] (?)⁹⁶

8.

1814-1815

Josephine Tasso⁹⁷, Jozefin Beethoven. Szép lelke az egekig emel bennünket; földi táplálékot kell nyújtani neki. (M 4/22.)

9.

1815. júl. Bécs

Útleve⁹⁸ Münchenbe és Berlinbe; 8 napra Badenbe⁹⁹... (M 5/13.)

10.

[...] Szerda a Seilerstat [! helyesen: Selierstätte]-n¹⁰⁰ [?]Paskolati [Pasqualati]¹⁰¹ No. 94. Mölkerbastey¹⁰² (M 5/21.)

11.

Döbling¹⁰³ Beethoven... (M 5/28.)

Országos Széchényi Könyvtár

készült...) Bürger balladáját Teréz bemásolta a naplójába. (M 3/153-159., 163-172.p.)
(Ebből a füzetéből utóbb számos lapot kivágtak.)

⁹⁶ Ld. Tellenbach i.m. (1983) 141.p.

⁹⁷ Tasso, Torquato (1544-1595): olasz költő, Teréz egyik kedvence.

⁹⁸ Teréz útiterveiről ld. a bevezető tanulmány 14-15. oldalát!

⁹⁹ Bécs melletti üdülőhely. 1816 őszén Beethoven is és Jozefin is ott üdült. Ekkor a zeneköltő unokaöccse látta, hogy nagybátyja karonfogva sétált egy hölgygel, akinek kilétére csak évekkel később kérdezett rá. Beethoven társalgási füzeté a kérdést megőrizte, az előszóban elhangzott válasz azonban nem ismert. (Tellenbach i.m. (1983) 149.p.)

¹⁰⁰ Seilerstätte 1055-1056: Beethoven bécsi lakcíme 1815 ősze és 1817 áprilisa között.

¹⁰¹ Pasqualati, Baptist báró (1777-1830): nagykereskedő, Mária Terézia orvosának a fia. Nagy zenerajongó, zongorista, (zeneszerzéssel is próbálkozik). Barátságban állt Beethovennel, aki több művét (pl. op.91. Wellington győzelme) neki dedikálta.

¹⁰² Beethoven 1814 februárja és 1815 ősze között Pasqualati báró házában, a Mölkerbastey 94.sz. alatt (ma: Wien 1, Mölkerbastey Nr. 8.) bérelt lakást.

¹⁰³ Akkoriban: falu Bécs mellett. Ma: bécsi városrész. Ez volt Beethoven egyik kedvenc nyári tartózkodási helye; 1815 júliusa és szeptembere között is ott üdült.

12.

1816-1817, Bécs

Az intellektuális szerelem összehasonlíthatatlanul magasabb szellemiségű, boldogítóbb!¹⁰⁴ Milyen kevés az olyan ember, akit az érzékiség nem félrevezet, hanem vezet, ami pedig nekünk megadatott. Mi azonban megrekedünk ennél, és ebben oly sok ellentmondás látszik és jelenik meg a világon. Zmeskall¹⁰⁵ (M 6/17.)

13.

1816-1817

Zmeikal [sic! Zmeskall] ha segítene, azáltal nemesedne, és egyszer majd önmaga is jobbá válna, ez által. (M 7/34.)

14.

1816-1817

A titkot megtartani, szigorúan, határozottan és helyesen... Az igazság ritkán található meg azon az úton, amelyen a nagy tömeg jár, és ha így (is) lenne, a durva lábak hamarosan eltaposnák és bemocskolnák.¹⁰⁶ (M 7/40.)

15.

1816

Herz mein Herz.¹⁰⁷ A házban lévő lakásokat¹⁰⁸ újra „kiírni” [meghirdetni] az újságban. Nagybácsi,¹⁰⁹ lakás... (M 7/75.p. 1816 Bécs)

16.

1816-1817

Pepi – Berlinbe és Görzbe¹¹⁰ (M 7/85.)

¹⁰⁴ Ezt Teréz gyakran hangoztatja.

¹⁰⁵ Zmeskall Miklósról ld. a 38. sz. jegyzetet!

¹⁰⁶ A titoktartásról ld. még a 20. oldalt, valamint a 18. és 52.sz. idézeteket!

¹⁰⁷ Ld. a 4. sz. idézet lábjegyzetét!

¹⁰⁸ A Műcsarnokban lakások is voltak, s ezekhez újsághirdetés útján kerestek bérlőket.

¹⁰⁹ Brunszvik József gróf (1850-1827): Terézék nagybátyja (az idő szerint főtárnokmester és nógrádi főispán), aki egy időre szintén Jozefínék házában bérelt lakást.

¹¹⁰ Görz (Goricia-Goriska-Gradiska): az idő szerint Isztriával és Trieszttel együtt az osztrák tengerpart része. Védett klímája miatt sokan a telet is ott töltötték.

17.

1816-1817

Beethoven Seilerstaat [! Helyesen: Seilerstätte] 1055–1056¹¹¹ (M 7/106.)

18.

1816-1817

Hallgatni, hallgatni, hallgatni. Nem beszélni, csevegni üzletről. Titok, jóság, gyengédség, odaadás, bizalom, félre velük, az emberek nem jók... (M 7/122.)

19.

1818, Buda

1818 júniusában Carlsbadba¹¹², Egerbe.¹¹³ Útlevel Alexanderbadba¹¹⁴ és Pyrmontba,¹¹⁵ Berlinbe, onnan meghosszabbítani. Az útlevelet már most kivenni. Berlin télen. Tavasszal és nyáron Németország, Svájc, a telet pedig Nápolyban és Rómában.¹¹⁶ (M 8/209.)

20.

1818 ?

Vajon Jo[sephine] nem a Luigi¹¹⁷ fájdalma miatt bűnhődik? Mint a hitvese – mit nem csinált volna [ebből] a hőrozból!¹¹⁸ – (M 8/283.p.)

21.

1819 ??

Ha Zmeskal[l] barátunk ténylegesen, valójában foglalkozik Teréz lelkével, szellemével [...], minden nap nagyon röviden feljegyezni egyet a neki [Teréznek] szánt gondolatai közül... Ez a megfelelés a legszebb kötelék lesz, amely embereket, barátokat egyesíthet! [...] (J 6/124.)

¹¹¹ Ld. a 101. sz. lábjegyzetet!

¹¹² Carlsbad (Karlsbad, ma: Karlovy Vary): már akkoriban is felkapott cseh fürdőhely.

¹¹³ Eger (ma: Cheb), cseh város.

¹¹⁴ Bajor fürdőhely; gyógyvizét főleg női bajok ellen ajánlották.

¹¹⁵ Poroszországi fürdőváros

¹¹⁶ Teréz 1818. május 4-én azt is javasolta Jozefinnek, hogy menjenek „Beethovennel Angliába”, közben azonban bizonyára megtudta, hogy a zeneköltő az utat lemondta, ezért erről a fenti naplósorokban már nincs szó. (Ld. füzetünk 14-15. oldalát!)

¹¹⁷ Beethoven keresztnévét Terézék így, olaszosan, vagy franciául (Louis-nak) írták.

¹¹⁸ A házasság gondolata korábban valóban felmerült Jozefin és Beethoven között.

22.

1816-1823

[A kikölcsönzött könyvek, kották stb. nyilvántartásában:]

Kant Theorie des Him[me]ls Zerffinél¹¹⁹Rousseau: Bri[e]fwechs[un]g¹²⁰ **Be[e]thoven-[Bethlen?]**¹²¹ (M 9/10.)Hoffmannál: Beethoven Gellert dalai...¹²² (M 9/17.)

Goetz-Lichtenbergnek:

Beethoven, a III. füzet, Beethoven 6 Gellert-dala

A reményhez Beethovenról¹²³; szintén tőle az Adelaide¹²⁴Beethoven: Sehnsucht¹²⁵, Beethoven-dalok 9. füzetBeethoven: Lebensglück¹²⁶ (M 9/135.)

23.

1820. febr. 18. Buda

[Levélfogalmazvány]¹²⁷ Zmeskallnak 20. febr. 18.

Miután a sors más lakóhelyet rendelt számunkra, a levélbeli kapcsolat Önnel az egyetlen dolog, ami marad nekem! De Ön nem szeret írni, így azt kérem, ne udvariasságból válaszoljon, hanem kedvvel és szívéliesen. Igen. Fájdalommal és örömmel vettem levelét, ugyanígy fogom venni a kis ajándékot is; talán április elején személyesen megyek

¹¹⁹ Bizonyára I. S. Zerffi, annak a Vaterländischer Almanach für Ungarn auf das Jahr 1821 c. kötetnek a szerkesztője, amely Teréztől is több verset közölt. A fenti Kant kötetet ő vette kölcsön, s nem Beethoven, amint azt Tellenbach véli. [I.m. (1983) 156-157.p.]

¹²⁰ A „Briefwechsel” alatt Rousseau „La nouvelle Héloïse” című levéltregénye értendő.

¹²¹ A név rosszul olvasható: Bethlen? Be[e]th[ov]en? Tellenbach szerint Beethovenról van szó, akinek Teréz a Rousseau kötetet kölcsönadta. Ezt később nem kapta vissza; lehet, hogy Beethovennál maradt – véli Tellenbach [I.m. (1983) 309.p. 22. jegyzet]. Feltevésének Achilles-sarka: Teréz nem Bécsben, hanem 1816 végétől immár itthon folytatta azt az élénk „könyvtárosi” tevékenységét, amelyet az M 9 jelű naplójában regisztrált. (Erre a füzetben szereplő személyek köre is utal.) A fenti név olvasata tehát feltehetően: 'Bethlen'; ez a családnév a napló más helyein is előfordul.

¹²² op.48: Hat dal Chr. F. Gellert (1715-1769) német költő műveire

¹²³ op.32 An die Hoffnung. A szövegét Beethoven Ch. Fr. Tiedge (1752-1841) német költő Uránia című tankölteményéből vette, a cím tőle származik. Ez a dal első változata, amellyel Beethoven 1805-ben Jozefint ajándékozta meg.

¹²⁴ op.46 Adelaide: dal zongorakisérettel. Beethoven 1796-ban Friedrich von Matthisson (1761-1831) német költő versére komponálta, s neki is ajánlotta

¹²⁵ op.83, No.2. Sehnsucht [Was zieht mir das Herz so] (Sehnsucht címmel ld. még: WoO 146. és WoO 134.)

¹²⁶ ? Talán Lebens-Genuss [Ld. op. 82. No.5. Vier Arietten und ein Duett

¹²⁷ Teréz naplóiban sok levélfogalmazvány, köztük néhány Zmeskallnak szóló is fennmaradt.

érte Bécsbe – egy könyv, egy levélnek még jobban örültem volna! [...] (J 10/35.)

24.

1821. dec.15. Buda

1821. március 31-én, este 5 óra 10 perckor [Bécsben] meghalt Jozefin, befejezte nagy földi életét, hogy újat, nagyobbat kezdjen. Úrnapiján már hívta, négy napra rá pedig [az Úr] magához is vette az ő leányát. Napóleon is meghalt¹²⁸; súlyosabb beteg volt, mint Jozefin... Napóleon Viktória¹²⁹ születésnapján halt meg... Meghalunk, hogy élhessünk. Mikor érkezik el az én halálom órája, napja, éve? A születés - halál egy új, ismeretlen életre. (J 10/149.)

25.

1822-1823 ??

[Cikkészlet] Beethovenről, erről a híres zeneszerzőről – íme:

„Életét teljesen odaszentelte a művészetének; a külvilág történései csak kevésbé érintik meg őt. A késő éjszaka még írópultja mellett találja, és a kora hajnal ugyancsak oda szólítja őt. Szakadatlanul tevékenykedik, ezért felettébb kellemetlenül módon zavarják őt a (fizetési) felszólítások, mert csak a szellem szabad történéseit lehet kikényszeríteni, ő teljesíteni akar. Számára a művészet isteni dolog, és nem dicsőség- vagy pénzszerző eszköz. Minden látszat megvetőjeként igazságra és jellemességre ösztönöz, mind az életben, mind pedig a művészetben. Amikor első alkalommal mutatták be Fidelióját, nem tudták előadni a hozzá tartozó nyitányt; egy másik, általa írt nyitányt adtak elő helyette.¹³⁰ „Az emberek tapsoltak – mesélte – én pedig ott álltam szégyenkezve, az [ti. a nyitány] nem tartozott hozzá az egészhez.”¹³¹ El sem tudja képzelni, hogy valaki kikérje a véleményét a szerzeményéről, ugyanis ő maga az,

¹²⁸ Napóleon halála napja: 1821. május 5.

¹²⁹ Deym Viktória [Viky] (1800-1823): Jozefin legidősebb gyermeke. (Teréznek nagy terve voltak vele, pl. vele akart nőnevelő intézetet nyitni).

¹³⁰ Beethoven operáját 1805. november 20-án mutatták be, amikor Bécs Napóleon csapatainak kezén volt. Fogadtatása hűvös volt, ezért három előadás után levették a műsorról. Az átdolgozott operát 1814. május 23-án tűzték műsorra. Mivel Beethoven a nyitánnyal nem készült el, kénytelen volt azt az „Athén romjai” című ünnepi játék nyitányával pótolni. (Az operát három nap múlva már az E-dúr nyitánnyal játszották.)

¹³¹ Ezt Brodsky Ferenc: Ludwig van Beethoven életének krónikája (Bp. 1976. 117.p.) is idézi, ennek forrását azonban ő sem jelöli meg.

aki bizonyosan a legméltóbb, hogy arról az igazat fenntartsa. Az olyan kapcsolatait mind megszakítja, amelyek ellenkeznek nagyszerű emberségével, a tisztességről vallott emelkedett fogalmaival.

Amit akar, azt erősen akarja, hiszen ő csak az igazságot akarja. Ő teljességgel az a férfi, aki nemcsak, hogy nem követ el méltánytalanságot, hanem – ami a mi időnkben ritka dolog – semmiféle méltánytalanságot nem tűr el. A nők iránt gyengéd tisztelettel viseltetik, és érzései irányukban szűziesen tiszták. Idegenekkel szemben szelíd, bizonyára ki-ki maga fogalmat alkotott valamilyen módon jóságos természetéről. Tréfák gazdag tárházával rendelkezik; maró szarkazmussal fordul minden felé, amit megvet. A társalgás részéről sajnos, csak szóbeli; a süketségig nehezen hall.

Kárpótolja őt a művészet, a tudomány, a szabad természet, amelynek nagy barátja. Még télen, rossz időben is nehezőre esik eltöltenie egy teljes napot a szobában, nyáron pedig, ha vidéken tartózkodik, rendszerint már napfelkelte előtt Isten viruló kertjében tartózkodik, ezért aztán nem is csoda, hogy olyan csodálatosak a művei, mint a szent természet. Szinte naponta érkeznek hozzá tehetsége elismerésének bizonyítékai Európa minden részéből, sőt még a távoli Amerikából is. Fájdalmasan rosszul esett neki, hogy (talán hanyagságból, esetleg árulás miatt) egy költözés alkalmával a teljes levelezése elveszett.

Egyszer egy vendégszobában éppen uzsonnázott. Az inas megemlíti a nevét, amire felfigyelt egy angol hajó kapitánya, és rendkívüli örömeinek adott hangot, hogy lássa azt a férfit, akinek remek szimfóniáit csodálattal hallgatta Kelet-Indiában. A brit iránta érzett tiszteletének mesterkéletlen kitörései őszinte örömmel töltötték el őt; nem szereti azonban, ha látogatók felkeresik; az ideje ehhez túl drága.

Beethoven külseje markáns erőt sugároz. Az arckép, amelyet a műkereskedések árulnak a dalok fedelméről, hasonlít rá. Mozdulatai gyorsak, mindennél jobban gyűlöli a lassúságot. Csodálatra méltó az, hogy ugyanattól az érzékétől fosztatott meg, amellyel olyan mesterien hat a lelkekre. Ennek ellenére mégis, amikor odaül a zongorához és átadja magát a fantáziáinak, a legkedvesebb piano kifejezi [...] stb.” (J 11/83-84.)¹³²

¹³² Az idézett cikk lelőhelye ismeretlen.

26.

1825-1827, Buda

„A zseni az eléje állított korlátok ellenére is áthágja a határokat, és új utakat tör magának, amelyeken azután nem ritkán eltéved.” (Jozefin)¹³³ (M 16/a borító belső oldala)

27.

1827. március 26. után, Buda

Beethovent 30000 ember kísérte a sírjához. Ha közülük mindenki csak egyetlen forintot adott volna neki évente, tovább élhetett volna. (M 23/8.)

28.

1827. március 26. után, Buda

Viktória¹³⁴ halálakor minden könnyemet elsírtam – nincs már egy sem a csodálatos Pestalozziért, sem Br[unsvik] bácsikámért, holott mindketten ritka emberek voltak!!! Beethovennek, az ifjúkori barátnak jutott néhány könny. (M 17/60.)¹³⁵

29.

[1827?] október 25.

[Levélfogalmazvány] Zmeskallnak:¹³⁶

Nem jobb-e teljesen elvonulni ebből a világból, ahol leginkább éppen a legjobbakat bántalmazták, mivel ők egyáltalában nem is sejthetik, mire lehet képes az emberi gonoszság és a kapzsiság! A bizalom természetes dolog, mivel az embernek az a kötelessége, hogy jó legyen. Ez a rendeltetése, és csak szörnyű tévedések keményíthetik meg végül is annyira, hogy lemond az érzelméről és a szeretetről. Hátat fordít az igazságosságnak és minden jónak, amiért azután egy életen át bűnhődik: szeretetlenségében híján lesz minden igazi örömmek[!] Amilyen kevésbé képes meglenni a növény a Nap sugárzása nélkül, ugyanolyan kevésbé képes [meglenni] az ember, a lélek valódi öröm

¹³³ Teréz láthatólag Jozefintől idéz.

¹³⁴ Unokahúgáról ld. a 131.sz. jegyzetet!

¹³⁵ Brunsvik József 1827. febr.20-án, Pestalozzi 27-én, Beethoven márc. 26-án hunyt el. (Róluk ld. a 110. és a 29. sz. jegyzetet!)

¹³⁶ Teréz Zmeskall Miklóssal, aki őt Beethoven utolsó napjairól és haláláról is tudósította, továbbra is kapcsolatban maradt.

nélkül, és így hull a halálba. És nem látunk mást, csupán holttesteket, melyek a szellem világában bolyonganak és mérgezik a levegőt, s már csírájában elfojtanak minden igaz életet. (M 15/71-72.)

30.

1837 eleje, München

Katalógust vettem a bécsi Franz Gräffer¹³⁷ régiség kereskedő 1000 darabos autográf gyűjteményéről.

Pestallozzi és Beethoven leveleinek cseréje,¹³⁸ esetleg Jean Pauléi¹³⁹ (J 16/53b.)

31.

1837 ?

L[udwig] v[an] Beethoven opus 69 (nagy) szonátája zongorára és csellóra – J.P. Schmidt négykezes zongora átírata.¹⁴⁰ Breitkopf és Härtelnél Lipcsében, 1 tallér 12 garas (J16/75a)

32.

1838, Párizs¹⁴¹

Beethoven két szonátája G-dúr és f-moll.¹⁴² (J19/a. A borító belső oldala)

¹³⁷ Gräffer, Franz (1785-1852): bécsi író, antikvárius. Fivére, Anton az Artaria cégnél dolgozott, s elsősorban aukciókat szervezett.

¹³⁸ Brunszvik Teréz kiterjedt levelezést folytatott, s a hozzá érkezett leveleket élete végéig őrizgette, és elolvasásra másoknak is kölcsönadta. Gyűjteményének legértékesebb darabjai közé tartoztak az említett levelek, ezek cseréjét tehát aligha gondolta komolyan. Pestallozzi leveleit élete végéig megőrizte, s nyilván Beethoven leveleitől sem vált meg, legalább is önként nem. Arról viszont többször panaszkodik, hogy a kölcsön adott könyvek, kották, levelek olykor nem kerültek vissza hozzá. A hozzá címzett Beethoven-levelek közül csak az 1810. nov. 23-án kelt levelet ismerjük, de azt is csak Teréz másolatából, amelyet 1811 februárjában Jozefinnek készített. Ld. Hornyák i.m. (1993) 131-132.p.

¹³⁹ Ld. a 47.sz. jegyzetet!

¹⁴⁰ Az op. 69 (A-dúr), zongorára és csellóra írt szonáta fenti átírata 1832-ben jelent meg Lipcsében.

¹⁴¹ A párizsi naplófeljegyzések francia részeinek fordítását Katona Annának köszönöm!

¹⁴² op.79 (szonatina) és az op.57 Appassionata-szonáta

33.

1838. máj. 1. Párizs

A 17 éves Claire Wie[c]k¹⁴³ a legjobb ma élő zongoraművésznő, Miss Clara Novello pedig a legjobb fiatal hang...¹⁴⁴ Clara Wie[c]k kamaravirtuóz. Művészetének hírneve, ami megelőzte megjelenését, Bécsben megszenteltetett. Beethoven f-moll szonátája¹⁴⁵, amely az ő előadásában a költeményhez ösztönzést adott, ez a kemény kislány a zenei világ elitje előtt zseniális felfogásban tolmácsolta ezt a nagyszerű zeneművet, és adta vissza annak csodálatos értelmét.¹⁴⁶ (J 19/1b.)

34.

1838 tavasza, Párizs

Palestrina¹⁴⁷ vallásos zenéjéről... Mozart Requiem-je¹⁴⁸... Az egyházi zenének Istenre kell emlékeztetnie... Beethoven, Weber, Haydn ... Mozart „à la Raphael”, a művészet szerelmese... Benne nincs meg az a láz, amely a Michelangelokat és a Beethoveneket hajtja... Lelkük érzékeny és kegyelemmel megáldott...¹⁴⁹ (J 20/3b.)

35.

1838. máj. 19. Párizs

Húsvét ünnepe a párizsi Conservatoire-ban, Mozart g-moll szimfóniája,¹⁵⁰ Beethoven Pastorale-szimfóniája¹⁵¹. „Mi végre a küszködés, ha az emberi szellem a műveiben tovább él itt a földön?” Mért nem adatott meg Beethovennek, hogy hallhassa a szimfóniák – a

¹⁴³ Wieck [utóbb: Schumann], Clara Josephine: (1819-1896): neves zongoraművész, 1840-től Robert Schumann felesége. Házasságkötésük előtt, mint kiváló zongoravirtuóz Berlinben, Bécsben, valamint Párizsban hangversenyezett, ahol őt Teréz is hallhatta.

¹⁴⁴ Novello, Clara Clara Anastasia (1818-1908): angol énekesnő, aki 1838-ban Párizsban tanult.

¹⁴⁵ op.57 Appassionata szonáta

¹⁴⁶ A naplóoldal margójára függőleges sorokban lejegyzett idézet lelőhelye ismeretlen

¹⁴⁷ Palestrina, Giovanni Pierluigi da (1526?-1594): olasz orgonaművész, a római Szent Péter templom karmestere, zeneszerző, a pápai énekhar hivatalos zeneszerzője

¹⁴⁸ Mozart 1791-ben komponált utolsó, Süßmayr által befejezett (d-moll, K 626) miséje.

¹⁴⁹ A Mozart-Raffaello és Beethoven-Michelangelo párhuzam Liszt Ferencnél is felbukkan. 1839-ben Rómából, a sixtusi kápolna megtekintése után azt írja Berlioznak: „Raffaello és Michelangelo megkönnyítik nekem Mozart és Beethoven megértését...” [Walker, Alan: Liszt Ferenc. 1.köt. Bp. 1986. 281.p.]

¹⁵⁰ K. 183 (1773) vagy K.550 (1788) ?

¹⁵¹ op. 68. VI. (F-dúr) szimfónia

Pastorale, a c-moll¹⁵² és az Eroica¹⁵³ – egyikét a párizsi Conservatoire-ban? (J 19/9a.)

36.

1838. július 6. Párizs

[...] A magyar Liszt minden megtakarított pénzét odaadta Louis van Beethoven emlékművére.¹⁵⁴ (J 19/25b.)

37.

1838. szept.22. Párizs

A zongora – Beethoven szonátái! A fiatalságomra emlékeztetnek! (J 20/4.)

38.

1838. október 30. Párizs

Spórolni úgy lehet, ha az ember kiszolgálja magát, foltoz, varr; pénzkérés, például himzéssel, német nyelvrákkal; zongora[óra] á la Beethoven.¹⁵⁵ (J 20/9.)

39.

1838. dec.24. után, Párizs

Berlioz¹⁵⁶ és Paganini¹⁵⁷ a Journal des Débats [18]38. december 24-diki számában: „Tu sera[s] Beethoven” [„Te Beethoven leszel”].

¹⁵² op. 67. V. Sors szimfónia

¹⁵³ op.55 III. (Esz-dúr) azaz Eroica-szimfónia

¹⁵⁴ Amikor Liszt 1839-ben arról értesült, hogy a tervezett bonni Beethoven-emlékmű anyagi alapjainak biztosítását célzó felhívás nem járt igazi sikerrel, elhatározta, hogy a hiányzó pénzt (a koncertpódiumon) maga fogja előteremteni. (Az egyéni hozzájárulások közül az övé volt a legjelentősebb.) [Walker i.m. (1986) 424.p.]

¹⁵⁵ Teréz 1836 májusától 1840 novemberéig külföldön tartózkodott. Pénze itthonról vékonyan csordogált. Ekkor elhatározza, hogy (grófnő letére) pénzkérésbe kezd, a német órák és zongoraleckék adását azonban hamar abbahagyja.

¹⁵⁶ Berlioz, Hector (1803-1879): nagy francia zeneszerző, zeneíró, zenekritikus. (1845-ben a bonni Beethoven-szobor leleplezésénél jelen van, mint lapja különtudósítója)

¹⁵⁷ Paganini, Niccoló: világjáró hegedűművész, zeneszerző, a modern hegedű-virtuozitás megalapítója. [„Jellemző, hogy műveiben alig van nyoma Beethoven művészetének” – jegyzi meg a Zenei lexikon (Főszerk.: Bartha Dénes) szócikke (3.köt. Bp. 1965. 61.p.)]

Levél 20.000 forint kíséretében! Paganini leborul Berlioz előtt [...] ¹⁵⁸
(J20/23b)

40.

1839. márc.22. Párizs

A zenélés Herznél közönséges ¹⁵⁹; de Zeuner ¹⁶⁰ a maga stílusában játszotta Beethoven művét [op. 97.] ¹⁶¹ (J 20/38.)

41.

1839. febr.17. Párizs

Beethoven: Két szonáta [Deux Sonates] – 5 frank ¹⁶² (M 32/oldalszám nélkül) ¹⁶³

42.

1840. január 9. Oxford

A jó Jones ¹⁶⁴ nagyon hasonlít az én örökké kedves Beethovenemre. Igazi nagy géniusz... (J 23/15.)

43.

1840. nov.12. Bécsben

[...] Gallenbergéknél ¹⁶⁵... Hát igen, Dezasse Ferenc ¹⁶⁶, a gyám érdekes: a kis 7 éves Deym Izidort ¹⁶⁷ [Dezasse] Emillel ¹⁶⁸ [együtt] kell felnevelni. Tisztára az én kitűnő Jozefinem, a nagymamája! Ezen a

¹⁵⁸ 1838. december 18-án Berlioz párizsi szerzői estjén Paganini is jelen volt. Amikor művésztársa anyagi nehézségeiről értesült, a fenti összeggel lepte Berliozt, akinek az elismerő szavakra és a biztatásra [„Te Beethoven leszel!”] is szüksége volt.

¹⁵⁹ Herz, Heinrich (1803-1888): német zongoravirtuóz és párizsi zongora-gyáros. Üres virtuozitásával a felületes ízlésű közönséget elkápráztatta. Ő volt a zongora „toalett-mestere”, mivel a „figurációra” (öltözkékre) és nem a tartalomra helyezte a hangsúlyt.

¹⁶⁰ Zeuner?

¹⁶¹ Op 97: Trió (B-dúr) zongorára, hegedűre és gordonkára. (1811-ben keletkezett, s 1816-ban jelent meg Rudolf Habsburg főhercegnek szóló ajánlással.)

¹⁶² Deux Sonates de Beethoven G-Dúr (op.79.) et F-moll (op.57.)

¹⁶³ Kottavásárlásra utaló bejegyzés az M 32 jelű naplóban, ahová Teréz a napi kiadásait jegyezte fel.

¹⁶⁴ Újdonsült nyelvtudós ismerőse (?)

¹⁶⁵ Unokahúga, Giulietta Guicciardi lakása. Róla ld. a 10. sz. lábjegyzetet!

¹⁶⁶ Dezasse Ferenc báró (1786-): huszárőrnagy, Brunszvik Katalin (Teréz nagynénje) fia

¹⁶⁷ Deym, Izidor (1834-): Teréz húgának, Jozefinne az unokája, Deym Károly árván maradt fia. (Anyja a születésekor, apja pedig 1840 májusában halt meg.)

¹⁶⁸ Dezasse Emil (1834-): Teréz unokaöccsének, Dezasse Ferencnek a fia.

gyermeken nyugszik talán az anyai vértanúságban elhunyt Jozefin áldása? Beethoven levelei – feltehetően Giuliettának íródtak. Esetleg hamisítványok?¹⁶⁹ A kéziratok a 11-dikei Wiener Zeitung szerint árverésre kerülnek¹⁷⁰. (J 24/51.)

44.

1840-1845

[Könyvrészlet:] Radziwiłł herceg¹⁷¹ és Beethoven¹⁷²

„Őn úgy véli, hogy az égi zene is kötődik bizonyos ritmusokhoz és ütembeosztásokhoz? Egészen bizonyosan tudom, vágta rá hirtelen Beethoven, mivel az elragadtatás óráiban nagyon gyakran érzékelttem ezt a zenét, és amit azután írtam, csupán csak ismétlése annak, amit hallottam. Ki állíthatja, hogy az ember önönmagától lett minden, és önönmagától bír mindennel? – mondta Be[e]thoven szelíd mosollyal; szenvedni és túlélni, és minden fájdalom és minden harc eredménye: ez nálam a zene, mint a kagylóknál a gyöngy. Az emberek már gondoskodtak arról, hogy meglehetősen sok gyöngyöt hozzak létre.

Ő - kiáltott fel hercegnő még mindig mosolyogva, és ujjával pajkosan megfenyegette Beethovent –, milyen gyakran hallottam Beethoven mestert így beszélni: az igazi művésznek minden órában képesnek kell lennie arra, hogy lelkesedjen, vagy még inkább mindig a lélek legmélyén kell lelkesednie. (Φ)¹⁷³

Igen, képesnek kell lennie arra is – kiáltott fel hevesen Beethoven – ; de nem arra, hogy faggyúgyertyaként égjen el halványan pislákoló lelkekért, akiknek az ostoba szemük még látni sem képes! Képes vagyok arra, hogy a természetben magányosan elragadtassam magamat, amely megért engem, amelyet szeretek; ám a nagy, fényes társaságban elragadtatásom riadtan menekül vissza lelkem (védő)szárnyai alá, és nem merészkedik a fölcicomázott, ostoba tömeg közé. És Önnek,

¹⁶⁹ Ld. a 16. oldalt!

¹⁷⁰ A Franz Gräfer szerint a következő bécsi kézirat árverés 1841. jan. 7-én lesz. Kb. 400 nagyobb kézirat és levél kerül kikiáltásra, a szerzők (Casanova, Goethe, Haydn, Herder stb.) sorában azonban a Teréz által említett nevek nem szerepelnek. [Wiener Zeitung 1840. nov. 11. 313. sz. 2155-2156. p.]

¹⁷¹ Radziwiłł, Anton Heinrich herceg (1755-1833): a poseni nagyhercegség helytartója, maga is komponista. A Házavatás (op. 115) nyitányt Beethoven neki dedikálta.

¹⁷² A cím Teréz írása, a többi idegen kéztől származik.

¹⁷³ Teréz jelzése. Utána következik a 96. sz. üres oldal. A 97-es oldal elején ismét ott látható a (Φ) jelzés, amely után az idegen kézírás folytatódik.

herceg[nő?]¹⁷⁴, még mindig tetszik Beethoven? Szeretne még térdet hajtani előtte, és bocsánatot kérni tőle? Igen, szeretném, még akkor is, ha fennáll annak a veszélye, hogy eltaszít magától. Úgy nézett ki, mint egy haragvó isten, aki villámával a titánok alantas fegyvereit akarja szétzúzni. Csodálatos pillanat egy férfit haragja teljes fenségében vívódni.

¹⁷⁵A 4. kötet 4. fejezetének 117. oldala[:]

Így, mondta Beethoven, amikor újra egyedül volt, – munkára – a kedves munkára, a szép munkára, a magányos emberek vigasztalására, az elhagyottak szerelmére fel! – a jegyzetfüzetem; amit ma éjszaka feljegyeztem – jó anyag egy szimfóniához, és én meg akarom írni az A-dúr szimfóniát¹⁷⁶... Mit nekem a szabályok, amelyekhez az okos emberek rendesen a butaságot igazították? Bölcs zenei ostobaságoknak jelentek én még majd némi nehézséget.”

Beethoven íróasztalán bekeretezve, üveg alatt olvasható volt egy felirat, amelyet egy Isis-templom régi hieroglifája nyomán [?] saját kezűleg készített[:] „Az vagyok, ami van. Én vagyok minden, ami, van, ami volt, és ami lesz. Senki halandó még nem lebbentette fel fátylamat.”¹⁷⁷ „Ez az ő tanúságtétele önmagáról, és ennek az egyetlen dolognak köszönheti létét minden.”

Beethoven olvasott, s tekintetét az ég felé emelte, és a harag eltűnt az arcáról, szeme ismét szelíd és tiszta volt...”¹⁷⁸ (M 20/94-95., 97-98.p.)

45.

[1841. ápr.] 11-e

Húsvét vasárnapja. Beethoven csodálatos kompozíciója – miséje¹⁷⁹ a belvárosi plébániatemplomban, reggel 9 órakor Capy Ágnessel¹⁸⁰. A templom tömve emberekkel, jól adták elő. (J 24/142.)

¹⁷⁴ Teréz a szavak végét gyakran elnagyolja, így pl. itt sem látszik, hogy Fürst-ről vagy Fürstin-ről (hercegről vagy hercegnőről) ír...

¹⁷⁵ Innen kezdve Teréz írása

¹⁷⁶ op. 92. VII. szimfónia

¹⁷⁷ Az istenkereső Beethoven „rokonszenvesnek talált bizonyos keleti írásokat Isten anyagi természetéről, és azokból számos részletet lemásolt.” [Ld. Kerman Joseph – Tyson, Alan: Beethoven. Bp. 1986. 124.p.] Ezek egyike a fent idézett egyiptomi felirat.

¹⁷⁸ Az idézett szöveg forrását Teréz nem adja meg...

¹⁷⁹ op. 86 (C-dúr) mise

¹⁸⁰ Teréz távoli rokona

46.

1842 [kölcsonzó füzet]¹⁸¹

Duncan-nek¹⁸²: Beethoven 2 szonátája dalokkal¹⁸³ (M 34/18.)

Gyömrőn¹⁸⁴: Beethoven szonátái és az angol dalok,¹⁸⁵ és Beethoven 6 Gellert-dala¹⁸⁶ (M 34/45.)

47.

1842. febr.24.

[...] Azután a kis Anton Rubinstein¹⁸⁷ hallgattuk. 11 éves, született virtuóz. Este Szidi¹⁸⁸, kvartettek – Beethoven, Spohr¹⁸⁹, Onslow¹⁹⁰ szeptett; csupa klasszikus, és ugyanúgy előadva – mégis élvezetes volt; tökéletes, nem erőtlenséggel; nem hebehurgyán játszották a zenét. Majd ismét Rubinstein és az ő Bach-fűgái¹⁹¹ – kotta nélkül, egy fél órán keresztül; minden hangot értettem! Ó, ez csoda! (J 25/41.)

48.

1842. dec.11.

Vasárnap. Csendes, kedves nap... Este a két gyermeknek és Pepinek¹⁹² [...] olvastam, s Beethoven szonátákat játszottam. (J 25/99.)

Országos Széchényi Könyvtár

¹⁸¹ Teréz az ismerősei körében annyi sok könyvet, levelet, kottát, grafikát stb. kölcsönzött, hogy erről nyilvántartást kellett vezetnie.

¹⁸² Duncan, John LL.D. (1796-1870): skót lelkész, teológus professzor, 1841-1843 között a pesti zsidó misszió vezetője

¹⁸³ Ld. a 163.sz. jegyzetet!

¹⁸⁴ Nyilván a gyömrői Teleki grófnéknál

¹⁸⁵ Valószínűleg a WoO 157 (Britische und italienische Lieder)

¹⁸⁶ op.48: Hat dal Chr. F. Gellert költeményeire

¹⁸⁷ Rubinstein, Anton Grigorjevics (1829-1894): hírneves orosz zeneszerző, karmester, pedagógus. 1842-ben Pesten hangversenyezett. Teréz is ekkor hallotta őt játszani.

¹⁸⁸ Gróf Brunszvik Ferencné Just Szidónia. Róla ld. a 61.sz. jegyzetet!

¹⁸⁹ Spohr, Ludwig (1784-1859): német zeneszerző, hegedűművész, karmester.

¹⁹⁰ Onslow, Georges (1784-1852): angol származású francia zeneszerző. Kamarazenei művei az adott korban igen népszerűek voltak.

¹⁹¹ A fuga „az európai műzene egyik több szolamú, imitációs formatípusa”; szó a középkori zeneelméletben ’imitáció’-t jelentett. Klasszikus típusát J.S. Bach teremtette meg.

¹⁹² Teréz védencei: Schönbüchl Pepi, Súth Boriska stb., akik nála is laktak.

49.

1843. máj.7. [Martonvásár]

Beethoven leveleit (8)¹⁹³ olvastam: elém varázsolták a régi idöket "Hallom – írja –, Teréz nővéred Apolló művészetével¹⁹⁴ foglalkozik.[„] [„]Attól tartok, naggyá leszek, mielőtt ő ehhez egy emlékművel¹⁹⁵ valamelyest is hozzájárul¹⁹⁶". Levelei egyikét megkaptam az itáliai albumomba¹⁹⁷, amely itt nagy hatást kelt. (J 25/129.)

50.

1844. jún.1.

Tehát D[erecskey] L[ujza]¹⁹⁸ a házamba jön. Vajon milyen lesz? [...] Mint a leányom, hálából és kötelességből gondoskodni kíván rólam. Mit értesz az alatt, Lujza, hogy tenni akarsz értem? Egy „luxuslányhoz” én túl szegény vagyok. Szellemi vagyonomban sosem osztoztál: se a tudományos, se a népszerű beszélgetések, könyvek nincsenek ízlésed szerint, se az iskolai vagy a vallási dolgok. Még a zenében sem Beethovent szereted, hanem a táncot; semmi értelmeset, csak lármásat, csapongót. Ó, jaj! (J 27/40.)

Országos Széchényi Könyvtár

¹⁹³ A nyolc levélből egyet Teréz kapott meg. A fennmaradó hétből ötöt Ludwig Nohl (Neue Briefe Beethovens Stuttgart, 1867.) közzétett. [Ezeket ld. Hornyák i.m. (1983) 132-136.p.] További két levél tartalmára utal Anton Schindler (Biographie von Ludwig van Beethoven. Leipzig, 1970. 274. és 613.p.). Az öt levelet, az 1990-es években előkerült (1811. jún. 4-én kelt) levéltöredékkel együtt ld.: Ludwig van Beethoven: Briefwechsel Gesamtausgabe (Hrsg.: Sieghard Brandenburg) Bd.1-7. München, 1996-1998.

¹⁹⁴ Apolló a görög fényisten, a műzsák vezetője, akinek fogalmához és kultuszához az etikailag tiszta, „szép” zene társult. Teréz ezt szerette, s Beethoven erre célozhatott.

¹⁹⁵ Utalás Teréznek az apja emlékére állított vörös márvány obeliszkjére („piramisára”). Ezt Martonvásáron megmutatta Beethovennek, amikor neki is hasonlót ígért. Az idő szerint ugyanis élők számára is divat volt hasonló emléket állítani. Erről a divatról, és a piramisról, Beethoven martonvásári látogatásának e sajátos tárgyi bizonyítékáról ld. Hornyák i.m. (1993) 93-96.p. és u.ö.: A Brunszvik család martonvásári angolkertjének története a források tükrében = Művészettörténeti Értesítő 41 (1992)1-4: 87-99.p.

¹⁹⁶ Utalás Beethoven 1807. május 11-én Brunszvik Ferenhez címzett levelére.

¹⁹⁷ Ez a 194.sz. láljegyzetben említett nyolc levél egyike. Teréz az úti emlékeiből összeállított néhány albumot, köztük az „itáliai”, amelyre céloz, ezek azonban elkallódtak a Beethoven-levéllal együtt. (Teréz valószínűleg ebből a levélből idézte az Apolló művészetével kapcsolatos mondatot.)

¹⁹⁸ A nevelt lánya Derecskey Lujza, aki évek óta Angliában volt, s nevelőnek készült.

51.

1845. aug.26.

Beethoven! Három napos ünnepség házunk régi kedves barátjának tiszteletére Bonnban, a szülővárosában. Breidenstein professzor¹⁹⁹ beszédet tartott a kolosszális ércszobor leleplezése előtt.²⁰⁰ A kedves arc komor pillantású. Szerinte a Mester „legnagyobb érdeme »az úttörés« az addig ismeretlen régiókba, az alkotóképesség folytonos önnön megújítása, a sürgető vágy arra, hogy sohase pihenjen, hogy a szellem kétszer ugyanott sohase üsse fel a lakhelyét.”²⁰¹ – „Hulljék le a lepel, amely dicsőséggel övezett fejét takarja, [...] hulljék le, és mutassa meg a példaképet: Ludwig van Beethoven!”²⁰² (J 27/104.)

52.

1846. márc. 4.

„Beszélni ezüst, de hallgatni, hallgatni megfelelő időben – színarany.” Ezt a szép mondást²⁰³ ültette át Beethoven a zenébe. Beethoven! Olyan, mint egy álom, hogy házunk barátja, bizalmasa volt! Egy nagyszerű lélek! Miért is nem őt választotta hitveséül J[ozeфин] nővérem, mint Deym özvegye? Boldogabb lett volna vele, mint S[tackelberg]-gel! Az anyai szeretet befolyásolta őt, hogy a saját boldogságáról lemondjon.²⁰⁴ (J 28/13.)

53.

1846. május 11. Martonvásár

[...] 12-től 4-ig Liszttel²⁰⁵, nagyon szellemes, nagyon gunyoros, ahogy várható volt; jó természetű, egy kicsit agyafúrt, de inkább kedélyes, tele anekdotákkal, amelyeket 6–12 éve ismer, szórakoztató, élénk, gyors.

¹⁹⁹ Breidenstein, Heinrich Carl (1796-1876): német zenetörténész. Nagy szerepe volt a bonni zenei élet felvirágoztatásában és a Beethoven-szobor (1845) felállításában.

²⁰⁰ Alkotója: Ernst-Julius Hähnel (1811-1891) német szobrászművész. A szoborral kapcsolatban ld. még a 36.sz.idézetet és lábjegyzetét!

²⁰¹ A Kölnische Zeitung 1845. aug.14-diki számában jelent meg „Beethovenfest in Bonn” c. cikk 2. része; ezt közli az Allgemeine Zeitung 1845. aug. 22-én (234.sz.1865.p.), amelyből Teréz idéz.

²⁰² U.o. 1866.p.

²⁰³ Herdertől idézi Tellenbach i.m. (1983) 130., 118.p.

²⁰⁴ Ld. a 11-12.oldalt!

²⁰⁵ Ld. Hornyák Mária: Liszt in Martonvásár (11. Mai 1846). Aus den Tagebuchaufzeichnungen von Therese Brunswick = Studia Musicologica Academie Scientiarum Hungaricae 30 (1988) 333-341.p.

Minden nagyon jól ment, jobban nem is lehet. A természeti szépségeket, azaz a „cottage”²⁰⁶ szokásos kis örömeit nem kedveli. Háromszor játszott a menyeeien Beethoven 'nagy' szonátáját (op. 106), amelyet a hercegprímásnak dedikált,²⁰⁷ és négykezest Szidivel,²⁰⁸ ezt próbaképpen (Viktória és Wellington)²⁰⁹. Borzasztóan nehéz, Szidi jól tartotta magát. [...] Liszt igazán elégedettnek tűnt, nem akart tovább indulni... (J 28/32.)

54

1846. dec. 22.

Két napja Schindler Beethoven életrajzának 1845. évi 2. kiadása²¹⁰ foglalkoztat. Sok érdekes és tanulságos feljegyzés van benne kiváltképp a magasabb értelemben vett zenészeknek és zongoristáknak, de általában az ember számára is. Mennyi boldogtalanság ilyen hatalmas szellemi adottság mellett! Ugyanazon időben volt Jozefin [is] boldogtalan! A jó a legjobb ellensége! Ketten együtt (talán) boldogok lettek volna. Neki [Beethovennek] hiányzott a feleség, ez biztos, de azért, mert nem tudott viselkedni. Pedig milyen boldog lehetett volna! A barátainak ezt kellett volna tanácsolniuk, [és] össze kellett volna hozniuk őt egy takaros asszonnyal.²¹¹ [J 28/117.]

55

1847. jan. 9.

[...] A Beethoven-életrajz nagyon szórakoztat – az ő kijelentései. A könyvben sok igazság és iránta való szeretet van. Beethoven a franciákkal szemben előnyben részesítette az angol írókat. „Ők igazabbak” – mondta.²¹² Látogatások alkalmával „mindig szabadon beszélt, kérés nélkül,

²⁰⁶ Kertes vidéki ház

²⁰⁷ Habsburg Rudolf osztrák főherceg (1788-1831): II. Lipót császár fia, hercegprímás. Egykori tanítványának Beethoven több művét (pl. az op.58 (G-dúr) zongoraversenyt, az op.123 Missa solemnist stb.) ajánlotta.

²⁰⁸ Brunsvik Ferencné Justh Szidónia grófné. Róla ld. a 61.sz. jegyzetet!

²⁰⁹ op.91: „Wellingtons Sieg oder die Schlacht bei Vittoria”. A franciák felett aratott győzelem (1813) hírére írt alkalmi kompozíciót Beethoven az angol trónörökösnek, a későbbi IV. Györgynek dedikálta.

²¹⁰ Schindler, Anton: Biographie von Ludwig van Beethoven. 2. mit zwei Nachträgen vermehrte Ausgabe. Münster, 1845. 272, 292, 178 pp.

²¹¹ Utalás Schindler soraira: I.m. (1845) 67.p. (A Schindler könyvből vett idézeteknek az eredetivel való egybevetését lányomnak, Üveges Fanninak köszönöm!)

²¹² Schindler i.m. (1845) (2. toldalék) 176.p.

egyfolytában. Úgy tűnt, sem a kérdésekre nem kíván válaszolni, sem ő nem vár hosszú választ.”²¹³ (J 28/121.)

56

1847. jan. 10.

Beethoven, a régiek nagy barátja Homéroszt és Plutarkhoszt mindenki másnak elébe helyezte. „Szeretem az angol szokások nemes egyszerűségét” – mondta.²¹⁴ „Händel a valaha élt legnagyobb zeneszerző”²¹⁵ – mondogatta gyakran.

A Bettina Brentano-Arnimhoz²¹⁶ írott 3 levele²¹⁷ a legkedvesebb: „A kis csillagvizsgálóban [töltött idő], miközben kint esett a csodálatos májusi eső, szintén egészen gyümölcsöző volt számomra. Pillantásaitól akkor a legszebb témák fogantak meg a szívemben; ezek még egyszer majd lenyűgözik a világot, amikor Beethoven már nem vezényel. A lelkek is szerethetik egymást, (hiszen a lélek a tulajdonképpeni ember, nem a külső alkat) én mindig is versengeni fogok az Ön lelkéért [...] Semmi sem olyan jó, mint az, ha egy szép és jó lelket bírunk...”²¹⁸ (J 28/121.)

57

1847. jan. 15.

„Az embernek lennie kell valaminek, ha valaminek látszani akar” – mondta ezen kívül Beethoven.²¹⁹ „Ha nem is írok oly gyakran, kedves, kedves Bettina, gondolatban mégis ezerszer ezer levelet fogalmazok meg Önnek.”²²⁰ De nagyon önérzetes volt: „A királyok és hercegek professzorokat és titkos tanácsosokat alkalmasint tudnak csinálni, körülaggatva őket címekkel és rendszalagokkal, de nagy embert, olyan szellemet, akik a világtörténelem fölé emelkedik, nem képesek alkotni.”²²¹

²¹³ u.o. 175-176.p.

²¹⁴ u.o. 172.p.

²¹⁵ u.o. 170.p.

²¹⁶ Brentano, Bettina (1785-1859): német költőnő, a költő Clemens Brentano húga, a költő Achim von Arnim felesége. Sokoldalú tehetség, aki Goethével is kapcsolatba kerül.

²¹⁷ A három levél közül kettő Bettina „romantikus szellemű koholmánya”, ezt azonban Brunszvik Teréz még nem tudhatta.

²¹⁸ Schindler i.m. (1845) 2. toldalék 162-163.p. (3. levél)

²¹⁹ u.o. 163.p.

²²⁰ u.o. 159-160.p. (2. levél)

²²¹ u.o. 161.p. (3. levél) Ugyanezt Schindler a kötet első részében is idézi. (Ld. 82.p.)

3 levél Giuliettának; ezek valószínűleg Jozefinái lesznek, akit ő szenvedélyesen szeretett.²²²

A zenei eposzok alkotója. Nagymester! Nemesen bánt az alapelvekkel. A bécsi császári családról, és Goethéről, aki a fejedelmével volt jelen Teplitzben, [azt mondta:] „Az értelem elvesztette vezérlő szerepét, a hóbortjaikhoz azonban sohasem asszisztáltam; abszurd dolgokban nem vagyok hajlandó együttműködni!”²²³ – Ugyanis a gazdag lélek magában a keresésben semmi közönségeset nem talál, állítja róla az életrajzírója. „Hangsúly és ritmus” a zenei előadásban. „Azóta tudom, mi a zene”; Beethoven nyitotta fel a szememet, elvetette a hangok sima lejátszását, a monoton színezetet. Fény és árnyék nincs a lelkek zenei festményén.²²⁴ „A túl sok hang – nem zene.”²²⁵ Societé des Concerts a párizsi Conservatoire-ban. Beethoven első műve, mint „oeuvre posthume” jelent meg Frankfurtban Dunstnál, 10–11 évvel ezelőtt egy scherzóval²²⁶, azután a Speyer'sche Blumenlese című lapban kinyomtatott kompozíciók, majd a „Wenn jemand eine Reise thut” [kezdő] dal.²²⁷

B[ethoven] 1770-ben született. 1792-ben jött Bécsbe. Van Swieten²²⁸ azonnal „az új jövevény idegenvezetőjévé” szegődött, akinek a házában Händelt, [Johann] Seb[astian] Bachot és a nagy olasz mestereket, egészen Palestrináig, hallották, kiváló [előadásban]!²²⁹ Lichnowsky!²³⁰ „A humanitásnak és az ő erkölcsiségének szabad-kikötőjében B[ethoven] menedékre lelt.”²³¹ Erőszakos természete volt: 22 évesen kötöttségek nélkül akart mozogni. Kívül-belül eredeti, önálló világszemlélet.²³² Tiszta erkölccsel és szűzies szemérmességgel élte végig az életét. Dicső műzsája

²²² Ld. a 43.sz. idézetet és a 171.sz. lábjegyzetet!

²²³ U.o. 163.p.

²²⁴ Schindler i.m. (1845) 2. toldalék 80-81.p.

²²⁵ U.o. 63.p.

²²⁶ Schindler i.m. (1845) 22.p. A [Opus posthumum] WoO 38 Esz-dúr trió (zongorára, hegedűre, csellóra), 1790-91 körül Bonnban keletkezett. Első megjelenése: Frankfurt, 1830, bei Dunst.

²²⁷ op. 52, No.1. Címe: Urians Reise um die Welt

²²⁸ Van Swieten, Gottfried báró (1734-1803): a bécsi Hofbibliothek prefektusa, a császárváros szellemi és zenei életének jelentős személyisége. Mozart és Haydn után Beethovennel is kapcsolatba került, s ő lett egyik első bécsi támogatója. Beethoven 1801-ben neki dedikálta az I. (op. 21) szimfóniát.

²²⁹ Schindler i.m. (1845) 25.p.

²³⁰ Lichnowsky, Karl herceg (1756-1814): Beethoven nagyvonalú mecénása és barátja

²³¹ Schindler i.m. (1845) 26.p.

²³² u.o. 29.p.

mutatta neki az irány felfelé, és megóvta őt attól a közönségestől, ami az életben és a művészetben visszataszító.²³³

3 Haidn [Haydn]-nak ajánlott szonáta, a 3 első trió, több mint 20 szonáta: az Artaria-féle katalógus összesen 152 művet sorakoztat fel. A nagy B-dúr szonáta (Opus 22.) A Schuppanzigh-kvartett²³⁴ [tagjai] voltak azok a tanítványok, akikbe lelket lehelt; [nem a technika kezelése, hanem] egyedül a szellem minden művészet igazsága. [Ez a kvartett], amelynek [zeneileg] nem érzéki, tiszta erkölcsére B[eethoven] állandóan gondot viselt, joggal számított [a beethoveni] vonósnegyes muzsika egyetlen igaz iskolájának. Eme új világ telis-tele van a szellemóriások fennkölt képeivel és kinyilatkoztatásaival.²³⁵ Egy nemes természet; Platón köztársasága és valamennyi nagy görög és római voltak a kedvencei.

Otthonos körülményekre vágyott, ez hiányzott neki, ez tette volna boldoggá: ha talált volna ő is egy Constanze-t,²³⁶ mint Mozart, „aki azt mondta volna neki: Maradj itthon, Ludwig, és dolgozzál, ez és ez már várja a művedet.” Így írt: „Csak a szerelem – igen, csak az nyújthat boldogabb életet neked.” Ó, Istenem, hagyd, hogy végre megtaláljam őt, aki megerősít erőnyeimben, aki a nekem megengedett.”²³⁷

A két gyönyörűségesen csodálatos Trio, az Opus 70²³⁸ Erdődy Mária grófnőnek²³⁹; ő templomot építtetett a parkjában²⁴⁰, melynek bejáratát egy jeles felirat díszíti: B[eethoven] [180]6-ban, [180]7-ben, [180]8-ban komponálta a 4., 5., 6. szimfóniát, és az op. 80. kolosszális zenei költeményt kórusral és zenekarral.²⁴¹ (J 28/123-125.)

²³³ u.o. 35-36.p.

²³⁴ Schuppanzigh, Ignaz (1776-1830): kiváló bécsi hegedűművész, Beethoven barátja, Deymék házi koncertjeinek résztvevője. Később saját kvartettet alapított.

²³⁵ Schindler i.m. (1845) 39-40.p. Teréz idézetei itt annyira érthetetlenek, hogy kénytelenek voltunk ezeket az eredeti szövegből kiegészíteni.

²³⁶ Mozart, Constanze (szül. Weber) (1762-1842): Mozart felesége, 1791-től özvegye. 1809-ben a német G. N. Nissen (1761-1826) felesége lett, aki a bécsi dán nagykövetségen volt tisztviselő, majd államtanácsos. Az első Mozart-életrajzt Nissen írta, s halála után Constanze adta közre. Őt Teréz Salzburgban többször meglátogatta.

²³⁷ Schindler i.m. (1845) 67.p.

²³⁸ op. 70. Két trió (D-dúr, Esz-dúr) zongorára, hegedűre és csellóra

²³⁹ Erdődy Péterné Niczky Anna Mária grófnő (1779-1837): kiváló zongorista, Beethoven tanítványa, barátnője és bizalmasa („gyóntatója”). A neki dedikált művei a fent említett op. 70., valamint az Op 102. csellószonáta és a WoO 176 (újévi kánon). Erdődyné később Münchenbe került, ahol őt 1834-ben Brunszvik Teréz meglátogatta.

²⁴⁰ Erdődyék birtoka Bécstől északra, Jedlersee faluban volt, amely ma Floridsdorf része.

²⁴¹ Schindler i.m. (1845) 68-69. p.

58.

1847. jan. 18.

Brunszvik Ferenc gróf és Gleichenstein báró²⁴². Ez a magas szellemi képességekkel és ritka kiegyensúlyozott jellemmel megáldott két férfi, akik egyúttal [Beethoven] igazi természetének és műveinek avatott ismerői is voltak, minden elbizakodottság nélkül imponáltak nekik, és így sok mindent elértek nála, amit más barátok buzgalma sohasem lett volna képes véghez vinni. Szerintem, aki [Beethovennek] semmiképpen sem másodvonalbeli tisztelője voltam, kiváltképp az első [férfi] volt az, aki a beethoveni szellemet oly mélyrehatóan és nagymértékben felfogta. Úgy tűnik, Beeth[oven] már akkor felismerte ennek a barátjának a többiekkel szembeni szellemi fölényét, amikor az Opus 57. 'óriásszonátát' [Appassionata]²⁴³ és az [op.] 77. fantáziát²⁴⁴ neki ajánlotta.²⁴⁵ (J 28/126.)

59.

1847. júl. 28.

[...] Szeretteim sírján nincsenek síremlékek: Jozefin, Viktória unokahúgom együtt nyugszanak a währingi templom udvarában, ahol Beethoven és Franz Schubert is nyugszik.²⁴⁶ (J 28/170.)

60.

1847 [?]

Érdekes Richard Wagner elbeszélése Beethovenről a [drezdai] Abendzeitung 1845. augusztusi számában. Címe: „Egy német muzsikusz életének két korszaka”²⁴⁷ Beethoven és Zelter²⁴⁸ dalai. (J 28/189.)

²⁴² Gleichenstein, Ignaz báró (1778-1828): Beethoven ifjúkori barátja és tanácsadója. Kiváló műkedvelő csellista. Beethoven neki dedikálta az op. 69 A-dúr szonátát (zongorára és csellóra, 1807).

²⁴³ Ismertebb nevén: Appassionata-szonáta

²⁴⁴ Az itt említett műveit Beethoven egyes vélemények szerint nem a csellista Brunszvik Ferencnek, hanem a húgának, Jozefinnek szánta. Ld. Tellenbach i.m. (1983)

²⁴⁵ Schindler i.m. (1845) 72.p.

²⁴⁶ Beethoven 1827. márc. 26-án, Schubert pedig 1828. nov. 19-én hunyt el. Földi maradványaikat később a bécsi Zentralfriedhofba vitték. Eredeti síremlékük is látható a währingi templomhoz közel, a felszámolt temető helyén létesített parkban.

²⁴⁷ Richard Wagner (1813-1883): a neves német zeneszerző kiterjedt írói munkásságot is folytatott. Pl. 1841-ben, megélhetési gondjait enyhítendő, pl. a Dresdener Abendzeitung-ba rendszeresen zenei leveleket küldött. A Revue et Gazette Musicale részére Zarándokút Beethovenhez címmel zenei novellát írt. Beethoven c. kötete 1870-ben jelent meg.

61.

[1849. márc.] 17-én

Tegnap este Derffler²⁴⁹ úr Bécsből és Salzburgból – kitűnő jelenség, akárcsak Schober, akinek rokona²⁵⁰[...] Ő egyszerre nagyszerű muzsikusz és zeneszerző – kívülről játszott Beethovent – a c-moll szonátát²⁵¹, [és játszott] a VIII. szimfóniából²⁵² és a Radziwi[ł] hercegnek] ajánlott 25 skót dalból.²⁵³ Beszélt Beethovenről és csodálta elhárító erejét, amely semmi közönséges dolgot nem engedett hozzá. Ó, mennyire emlékeztetett ő engem arra a szép, klasszikus időszakra, amikor Jozefin, a húgom életével ugyanazt példázta, mint Beethovené, bensőséges szellemi rokonáé, (akinek élete ugyanolyan korán ért véget, mint az övé). [Derffler] szerette volna Beethovent csak egy fél óráig ismerni, én pedig, a szerencsés, oly sok évig élhettem az ő meghitt, szellemi környezetében! Jozefin házának és szívének barátja! Ők egymásnak születtek, s még mindketten élnének, ha egyesültek volna!²⁵⁴ (Napló 1848/1849. 190-191.)

62.

[1849. márc.] 25-e

Kedves húgom, Jozefin születésének napja. Derfflerrel beszélgettünk Beethovenről, Svábról²⁵⁵ és általában a tehetségről, többek között Heinrichről²⁵⁶; milyen kevésbé tudtak bánni a pénzügyekkel, és ezért sokat szenvedtek és nélkülöztek! (Napló 1848/1849. 192.)

²⁴⁸ Zelter, Carl Friedrich (1758-1832): német zeneszerző, zenepedagógus. Több dalgyűjteménye jelent meg.

²⁴⁹ Derffler, Joseph (?): osztrák zongorista, zeneszerző és matematikus

²⁵⁰ Schober, Franz von: Teréz régi ismerőse, az óvodaiügy támogatója, Schubert és Liszt barátja. 1834-1837 között a Festetics család házában tanítószkodott.

²⁵¹ op.111 (c-moll) szonáta

²⁵² Az op.93. VIII. (F-dúr) szimfónia

²⁵³ op.108. „25 skót dal”. Radziwi[ł] hercegről ld. a 173.sz. lábjegyzetet!

²⁵⁴ „Lebten beide noch hätten sie sich vereint” – hangzik németül e mondat, amelynek Czeke szerint két jelentése van: „Ha ők ketten még élnének, egyesülnének.” És: „Ma is élnének mind a ketten, ha egyesültek volna”. [ld. Romain Rolland levelei Czeke Marianne-hoz. (S.a.r., bevez.: Sáfrán Györgyi) Bp. 1966. 139-140.p.]

²⁵⁵ Sváb (Schwab) Vilmos (?): zongorakészítő és feltaláló. Teréz patronáltja. Különféle kérdésekkel foglalkozott (zene, hangtan, filozófia, pedagógia stb.)

²⁵⁶ Heinrich, Thugut [Bonifaz]: bécsi festő, Brunszvik Teréz patronáltja, Teleki Blanka mestere, az első óvodák támogatója. 1825 és 1832 között Pest-Budán, utána Münchenben élt. Főként arcképfestőként ismerték.

63.

[1849.] április 1-je

[...] Joseph Derffler egy jelenség, jótékony. Beethoven-zenéjével visszavarázsol engem az ifjúság napfényes mezejére.

64.

1851. jún. 17-18. [Martonvásáron]

[...] Este Beethoven-szeptett – négykezesként, nagyszerűen előadva.²⁵⁷ (J 30/83.)

65.

1852. febr. 8.

B[ethoven] Jo[zefin]-nek.²⁵⁸ Örökké tisztelt! Az Ön jósága gondolt velem; olyan ez, mint az élők világából jövő hívás az én tájam stb. síri csendjébe. (J 31/1.)

66.

1855. ápr. 9.

Egy figyelemreméltó fiatalember, Joseph Derffler töltötte itt az ünnepeket.²⁵⁹ Az ő Beet[hoven]-játéka! (J 31/35.)

67.

?

Beethoven felűdítette a korát és a miénket is. Kora nem értette meg őt. Mint Krisztust – ha szabad ilyen hasonlattal élni.²⁶⁰ [„A naplójában, egy széttépett lapon”²⁶¹]

²⁵⁷ op. 20. Esz-dúr szeptett. (1799/1800 fordulóján keletkezett.)

²⁵⁸ Fantázia-levél? Vagy idézet egy Teréz birtokában lévő Beethoven-fogalmazványból?

²⁵⁹ Derffler 1849 tavaszán is Teréz vendége volt. Ld. a 61-63.sz. idézetet!

²⁶⁰ Közli Hevesy Andor: Beethoven intim élete. (Bp. 1927. 183.p.)

²⁶¹ E lapot nem találtuk. Szövegét La Mara is idézi [l.m. (1920) 93.p.]

**A Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány
eddig megjelent Örláng füzetei:**

HORNYÁK Mária: „A Mindenem, a Boldogságom...” Ludwig van Beethoven és a martonvásári Brunszvik Jozefin grófnő szerelméről. Martonvásár, 1996. 16 p. (1.sz.)

HORNYÁK Mária: A francia-magyar kapcsolatok történetének fényes láncszeme: de Gérando Ágost (1819-1849). Martonvásár, 1999. 32 p. (2.sz.)

BRUNSZVIK TERÉZ: Versek, cikkek, levelek, naplódíszetek. Bevez., vál., szerk.: Hornyák Mária. Martonvásár, 2000. 48 p. (3. sz.)

HORNYÁK Mária: Brunszvik Teréz „szellemi gyermeke”: Teleki Blanka (1806-1862). Martonvásár, 2001. 60 p. (4. sz.)

HORNYÁK Mária: A 150 éve alapított első hazai (pesti) bölcsőde és Forrayné Brunszvik Júlia grófnő. Martonvásár, 2002. 36 p. (5.sz.)

Gräfin Therese Brunswick (1775-1861). Hrsg.: Mária Hornyák. Martonvásár, 2002. 28 p. (6.sz.)

Brunszvik Teréz, Teleki Blanka és De Gérandoné Teleki Emma Kossuth Lajosról. Bevez., szerk., jegyzet: Hornyák Mária. Martonvásár, 2002. 60 p. (7. sz.)

HORNYÁK Mária: Első óvodánk története (Buda-Krisztinaváros) 1828-1867. Martonvásár, 2003. 80 p. (8. sz.)